

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Ühiskonnateaduste instituut

Helen Karu

**RAHVUSVAHELINE LAPSENDAMINE EESTIST ROOTSI:
LAPSENDAJATE JA SPETSIALISTI VAATENURK**

Magistritöö sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika suunal

Juhendaja: MSW Merle Linno

Juhendaja allkiri: _____

Tartu 2015

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Helen Karu

29.05.2015

Abstract

Intercountry adoption from Estonia to Sweden – adopters' and specialists' points of view

Since 1990`s Estonia has been a part of intercountry adoption system. Following the Convention On Protection Of Children And Co-operation In Respect Of Intercountry Adoptions introduced in Hague in 1993, Estonia has signed contracts with United States of America, Sweden and Finland. Currently Estonia is working with Swedish adoption agencies, however there is no information how the adoptive parents experience international adoption process between two of these countries. The aim of the present paper is to fill the gap in this knowledge and according to the UN Convention on the Rights of the Child all actions concerning children, the best interests of the child shall be a primary consideration. This thesis aims to describe co-operation between Estonia and Sweden and how are the child`s best interests followed in the intercountry adoption process from the perspective of adoptive parents in Sweden and the views of a ministry official in Estonia. To reach the aim of this study, I set two research questions: (1) how the main theories describe the development of adoptees, and (2) how does the fact that they are intercountry adoptees may affect their life. The world intercountry adoption regulations and specifies the processes of intercountry adoption in Estonia and Sweden are overviewed.

Qualitative research has been applied in the current study. Data have been collected in three face-to-face interviews with adoptive parents from two Swedish families and a specialist from the Ministry of Social Affairs in Estonia.

Current study shows that the preparation of the adoptive parents for receipt of the child in Sweden is very thorough and the intercountry adoption system is built up following the needs of the child. Based on the experiences of Swedish adoptive parents the process in Estonia is not yet fully fixed. The recommendations to promote the intercountry adoption process and to better well-being of the children is to compose regulations concerning Estonian intercountry adoption process, prepare the children for adoption and insure high quality for all the adoption cases in Estonia.

Sisukord

Sissejuhatus	6
I Rahvusvaheline lapsendamine tänapäeval	8
1.1 Rahvusvahelise lapsendamise areng	8
1.2 Rahvusvahelise lapsendamise regulatsioon	10
1.2.1 Probleemid rahvusvaheliste õigusaktidega	11
1.3 Rahvusvaheline lapsendamine Eestis	14
1.4 Rahvusvaheline lapsendamine Rootsis	16
1.4.1 Lapsendamise protsessi I etapp	17
1.4.2 Lapsendaja sobivuse tõestamine	18
1.4.3 Lapsendamise protsessi II etapp	19
1.4.4 Olulised oskused ja omadused kasvatada lapsendatud last	20
II Lapse heaolu rahvusvahelise lapsendamise kontekstis	24
2.1 Lapse parim huvi	24
2.2 Rahvusvahelise lapsendamise mõju lapsele	27
2.3 Lapse areng ja kohanemine lapsendatu staatusega	28
2.3.1 Koolieelik	29
2.3.2 Põhikooli iga	30
2.3.3 Nooruki iga	31
2.3.4 Täiskasvanu iga	32
2.3.5 Lapsendatu identiteet	33
2.4 Rahvusvahelise lapsendamise mõju perele	34
Probleemiseade	36
III Metoodika	38
3.1 Uurimuse metoodika	38
3.2 Uurimuse käik	38
3.4 Uurimuses osalejad	39
3.5 Andmete kogumine	40
3.6 Andmeanalüüsi meetod	41

IV Analüüs ja arutelu	42
4.1 Lapse parim huvi	42
4.2 Motiivid lapsendamiseks	43
4.3 Eestist lapsendamise põhjused.....	45
4.4 Lapsendajate ootused lapsele.....	46
4.5 Rahvusvahelise lapsendamise protsessi kulg	47
4.6 Kohtumine lapsega	51
4.7 Kohtuprotsess	53
4.8 Pere kohanemine.....	55
4.9 Vanema-lapse suhte kujunemine	57
4.10 Laste kohanemine uues keelekeskkonnas.....	57
4.11 Lasteaeda paigutamine	58
4.12 Identiteedi loomine	58
4.13 Laste päritolu	59
4.14 Lapsendamisest rääkimine.....	60
4.15 Lapsendatud lapse kasvatamine.....	61
Kokkuvõte	62
Kasutatud kirjandus.....	64

Sissejuhatus

Ühiskonnas on kujunenud välja normid, et laps peaks üles kasvama oma bioloogilises peres ning lapsed peaksid kasvama perekonnas. Paraku ei ole kõikidel lastel võimalust jääda oma sünnipäraste vanemate juurde. Põhjuseid on erinevaid, ent kui laps on ilma jäänud mingi asjaolu tõttu oma vanematest, on tal võimalus kas elada asenduskodus või saada lapsendamise tulemusel uus perekond.

Lapse parimates huvides on kasvada perekonnas, kus ta saab vajalikku hoolt ja tähelepanu, et arenda. Lapsendamine on protsess, mille tulemusel paljud vanemateta lapsed leiavad endale uue kodu ja pere. Eesti seadusandluse kohaselt toimub nii siseriiklik lapsendamine kui ka lapsendamine välismaale. Kuna paljudele lastele pole võimalik Eestist perekonda leida, annab rahvusvaheline lapsendamine selleks võimaluse, millele keskendubki käesolev magistritöö.

Eestist on välisriikidesse lapsendatud juba enne taasiseseisvumist. Vaatamata rahvusvaheliste välisriikide lapsendamiskoostööd reguleerivate konventsioonide üldsõnalisusele, pole Eestis senini koostatud ühtegi rahvusvahelise lapsendamise protsessi reguleerivat dokumenti. Eestis kehtivad alates 2013. aastast rahvusvahelise lapsendamise koostöölepped kahe riigiga – Rootsi Kuningriik ja Soome Vabariik. Koostööriikidega on Eesti sõlminud erinevaid kokkuleppeid selle kohta, kui kaua nad Eestile laste lapsendamisjärgse käekäigu kohta aru peaksid andma. Need aruanded on aga seotud lastega, mitte lapsendamise kogemusega. Seega puudub meil informatsioon, kuidas välisriigi lapsendajad Eesti lapsendamissüsteemi kogevad ja kuidas on protsessis tagatud lapse parima huvi printsiip.

Vaatamata sellele, et lapsendamine on üks vanemaid viise, kuidas vanemateta jäänud lapsed üles kasvavad, ei ole see teema Eesti ühiskonnas palju käsitletud, kuna Eestis on olnud traditsiooniks lapsendamise saladuse hoidmine. Lapsendamise saladuse pidamise nõue on olnud ajendatud soovist kaitsta lapsendamise protsessi osalisi ning eelkõige lapsendajaid ja lapsendatud last tema pärisvanemate eest. Saladuse hoidmine võib tuleneda hirmust sildistamise ees või hoopis kaitsmaks end liigsete küsimuste eest kaaskondlaste või lapse poolt. Lapsendamist reguleerivad seadused tagavad konfidentsiaalsuse lapsendamisprotsessis osalejatele ning kohustavad ametnikke hoidma lapsendamissaladust. Seetõttu on uurimuse eesmärgil välismaal elavate lapsendajatega keeruline kontakti saada.

Käesoleva magistritöö eesmärk on rahvusvahelise lapsendamise kogemuste kirjeldamine Eestist Rootsi Kuningriiki lapsendanud adoptiivvanemate arvamuste alusel.

Rahvusvahelise lapsendamise protsessi uurimine on praegusel hetkel aktuaalne, kuna 2016. aastast muutub Eestis lapsendamise korraldamise süsteem ja nii rahvusvahelise kui ka siseriikliku lapsendamisega hakkab tegelema Sotsiaalkindlustusamet. Samuti on 2016. aastal jõustumas lastekaitseaduses senisest rohkem selgitatud lapse parima huvi printsiipi ja rahvusvahelise lapsendamisega seotud toiminguid.

Rahvusvahelise lapsendamise regulatsiooni korrastamine ja protsessi läbipaistvaks muutmise enne süsteemi vahetust on laste parima huvi tagamisel oluline ning uurimus annab protsessi korrastamisele Eestis täiendava lisaväärtuse.

Käesolev uurimus keskendub lapse parima huvi tagamisele rahvusvahelise lapsendamise kontekstis ja lähtub peamiselt lapse arengu teooriatest.

Magistritöö esimene peatükk on pühendatud rahvusvahelise lapsendamise protsessi kirjeldamisele maailmas ja eraldi alapeatükkides on tähelepanu pööratud Rootsi Kuningriigi ja Eesti Vabariigi koostöö praktikale, toetudes põhiliselt 1993. aastal vastu võetud riikidevahelises lapsendamises lastekaitseks tehtava koostöö konventsioonile (edaspidi Haagi konventsioon), 1991. aastal allkirjastatud Lapse õiguste konventsioonile (edaspidi LÕK) ja Rootsi rahvusvahelise lapsendamise protsessi juhtnööridele (2009).

Magistritöö teine peatükk kirjeldab uurimuse konteksti kirjandusele tuginedes ja jaguneb temaatiliselt kaheks alapeatükiks. Esimene alapeatükk keskendub lapse parima huvi käsitlustele nii rahvusvahelise lapsendamise protsessi käigus kui ka hiljem tema arengus. Teises alapeatükis on aga kirjeldatud rahvusvahelise lapsendamise mõju perekonnale kirjanduse alusel.

Uurimuse metoodika osas kirjeldan uurimistöö meetodit, uurimuses osalejat ning uurimuse käiku. Samuti on esitatud uurimistulemused ja analüüs.

Sügav lugupidamine ja tänusõnad oma magistritöö juhendajale Merle Linnole. Väga tänulik olen Rootsi adoptiivvanematele, Sotsiaalministeeriumi ametnikule ja Tiina Kivirüütile, kes olid nõus minuga uurimuse eesmärgil vestlema ja oma kogemusi jagama.

I Rahvusvaheline lapsendamine tänapäeval

1.1 Rahvusvahelise lapsendamise areng

Rahvusvaheline lapsendamine on võrreldes riigisisese lapsendamisega suhteliselt uus nähtus, mis sai alguse alles II maailmasõja ajal. Rahvusvahelise lapsendamise kontekstis jagunevad riigid kahte osapoolde: lapsi loovutavad ja lapsi vastuvõtvad riigid. Riikidevahelise lapsendamise arenguperioodid saab jagada neljaks. Esimest perioodi, mille alguseks võib lugeda 1940. aastate lõppu, iseloomustavad mõisted kaastundlikkus ja humanism. Käimas oli II maailmasõda, Kreeka kodusõda, Korea sõda ja Vietnami sõda, mille käigus paljud vanemad surid ning lapsed jäid orbudeks. Riigisiselt ei olnud hoolitsuseta jäänud lapsi ja noori kuhugi paigutada ning lääneriikide pered pakkusid oma abi. Kui varem oli ühiskonnas veel levinud kuvand lapsest kui noorest täiskasvanust, kellel olid perekonnas täiskasvanutega võrdsed kohustused, siis pärast sõdade perioodi mõisteti, et laps on haavatav indiviid, kes orvuks jäänuna vajab abi ja hoolt. (Briggs ja Marre, 2009: 10) Esimene dokumenteeritud rahvusvaheline lapsendamine toimus sellel perioodil Ameerika Ühendriikides (Milbrandt, 2014). Ajaloolane Christina Klein (2003) arvab, et ameeriklased olid sel ajal meedia poolt mõjutatud ja õhutatud lapsendama sõja tõttu kannatavate riikide lapsi, et suurendada ameeriklaste rahvuslikku identiteedi tunnet (Briggs ja Marre, 2009: 10). Enamustel lastel, keda välismaale saadeti, oli sõjakatastroofidest tulenevalt ka mingisugune kognitiivne või emotsionaalne häire ning lapsed olid vanemad kui 2-aastased (Triseliotis, 1999). Sellel teemal kirjutanud autorid (Warren, 2004; Lipman, 1996; Dolgin ja Franco, 2002 viidatud Briggs ja Marre, 2009 järgi) väidavad, et ameeriklased „korjasid“ Vietnami tänavatelt lapsi lennukitesse ja viisid nad ühendriikidesse ilma, et oleksid nende vanemaid isegi otsinud. See näitab, et rahvusvaheline lapsendamine oli oma esimesel arenguperioodil reguleerimata ja välja oli kujunemata lapse parima huvi printsiibi arvestamine, mille järgi lapsele on parim võimaluse korral jääda oma perekonna juurde. Ameeriklaste „hea tahe“ oli sellel ajal motiveeritud loomaks kuvandid „päästja rahvusest“ ning tegelik eetika ja moraal oli kaheldav. (Klein, 2003)

Teise perioodi alguseks peetakse 1970ndaid, kui trendid muutusid. Riikide iive oli langenud drastiliselt ning lisaks soovile aidata, oli rahvusvahelise lapsendamise enim levinud põhjuseks saanud soov luua või laiendada perekonda. Enamus lapsendajaid olid industriaalriikidest pärit kõrgema majandusliku positsiooniga valged inimesed ja üha sagedamini hakati lapsendama

alla 2-aastasi lapsi. (Triseliotis, 1999) Ameerikas oli selleks ajaks tekkinud aga probleem ülerahvastatud asenduskodudega, mis olid muutunud riigile liiga kulukaks ning mis omakorda ajendas ameeriklasi veelgi enam lapsendamama. Samuti alustati Ameerika laste „loovutamise“ Hollandisse, Kanadasse ja Inglismaale. (Briggs ja Marre, 2009)

Varajastel 1980. aastatel mõistsid majanduslikes probleemides vaevlevad riigid, et lapsendamisest võib areneda tulurikas äritegevus. Triseliotis (1999) on öelnud, et varasematel perioodidel levinud laste vahetusest ja kaubandusest sai lapsendamisele loovutavate riikide majanduse osa. Tulu teenimiseks lubasid riigid kasutada mitmeid illegaalseid meetodeid: laste müük, vahetus, inimrööv ja laste ebatervislik ületoitmine enne industriaalriikidesse lapsendamisele saatmist (Triseliotis, 1999). Inimkaubandusega tegelev must turg levis enamasti just nendes piirkondades, kus olid sellel ajal suured riigisisised probleemid, mida ei jõutud täiel määral riigi valitsuse poolt ohjata: Hiinas, kus oli ülerahvastatus ning Aafrikas, kus hakkas sellel ajal levima AIDS (Bartholet, 2005). Triseliotis (1999) on seisukohal, et riikidevaheline lapsendamine oli samuti tugevas seoses loovutavate riikide majandusliku olukorraga. Seetõttu avanesid piirid lastekaubanduseks nii Rumeenias kui ka teistes Ida-Euroopa riikides pärast raudse eesriide langemist. Lapsed Euroopast olid oma valge nahavärvi tõttu USAs lapsendajate poolt nõutavamad ning nende hind võis ulatuda kuni 40 000 USA dollarini. 1990. aastate alguses, pärast Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu lagunemist jõudis meedia vahendusel informatsioon Ida-Euroopa riikide halvast majanduslikust olukorrast ja ebainimlikes tingimustes elavatest lastest ka läände. (Dillon, 2008) Selleks ajaks oli riikide lastekaitseüsteem juba välja arenenud ning mõisteti, et kui rahvusvahelise lapsendamise nähtus leiab maailmas aset, tuleks seda ka reguleerida.

Esimene rahvusvaheline ja universaalne õigusakt, mis tunnustas rahvusvahelist lapsendamist, oli Ühinenud Riikide Organisatsiooni (edaspidi ÜRO) poolt vastu võetud Laste õiguste konventsioon (edaspidi LÕK, 1991), mis juhtis tähelepanu laste kaitsele ja heaolule, eriti lapse kasvatada andmisel ja lapsendamisel siseriiklikul ja rahvusvahelisel tasandil. 1993. aastal allkirjastati Haagi konventsioon, mis põhines küll ÜRO dokumendil, kuid oli täiustatud ja muudetud. Näiteks ütles LÕK-i artikkel 21, et rahvusvaheline lapsendamine on hierarhiliselt viimane meede vanemliku hoolitsuseta jäänud lapse paigutamiseks: „Lapsendamist teise riiki võib pidada lapse hooldamise alternatiivvariandiks juhul, kui last ei saa paigutada kasuvanemate või lapsendajate perekonda või kui tema eest ei ole võimalik

vajalikul määral hoolitseda tema kodumaal“ (LÕK, 1989: 21). Ka UNICEF, Euroopa Liit ja Aafrika lastepoliitika foorum on avaldanud oma poolehoidu laste siseriikliku paigutamise eelistamisele rahvusvahelisele lapsendamisele, isegi kui see tähendab elamist asenduskodus (Failing, 2014: 525). Paar aastat hiljem koostatud Haagi konventsioonis rahvusvahelise lapsendamise hierarhiline positsioon meetmena tõusis ning lapse parimat huvi tagati lubades rahvusvahelist lapsendamist: „Laps peab isiksuse harmoonilise arengu huvides üles kasvama pere keskel õnne, armastuse ja mõistmise õhkkonnas; meelde tuleb, et esmajoonel tuleb riigil rakendada selliseid abinõusid, mis võimaldavad lapsel kasvada oma perekonnas; tunnustades, et riikidevaheline lapsendamine võib anda lapsele võimaluse omandada püsiv perekond“ (Bartholet, 2005: 113 viitega Haagi konventsioon, 1993).

1.2 Rahvusvahelise lapsendamise regulatsioon

Nii siseriiklik kui ka rahvusvaheline lapsendamine on õiguslik toiming, mis loob lapsendaja ja lapsendatu vahel vanema ja lapse vahelised õigused ja kohustused. Lapsendamine on tähtsatu ega saa olla seotud tingimustega. Lapsendamist reguleerib Eestis perekonnaseadus. (edaspidi PKS, 2009) Rahvusvahelist lapsendamist reguleerib Eestis lisaks PKS-ile ka Haagi konventsioon ja need mõlemad dokumendid lähtuvad LÕK-is sätestatud nõuetest laste õiguste tagamisel. Kui lapsendaja või lapsendatava elukoht ei ole Eestis, korraldab rahvusvahelist lapsendamist Sotsiaalministeeriumi juurde moodustatud rahvusvahelise lapsendamise komisjon (edaspidi komisjon; PKS, 2009: §165). Komisjon on kolmeliikmeline, mille liikmeteks on üks Sotsiaalministeeriumi, üks maavalitsuse ja üks kohaliku omavalitsuse sotsiaalvaldkonna või lastekaitse spetsialist. Komisjoni esimeheks on Sotsiaalministeeriumi esindaja. (Rahvusvahelise lapsendamise komisjoni moodustamine, 2010)

LÕK-i artikkel 21 (1991) määrab üldised nõuded rahvusvahelist lapsendamist korraldavatele riikidele. Kõige olulisem kriteerium lapsendamise puhul on see, et lapse huvid oleksid seatud esikohale. Rahvusvahelise lapsendamise puhul peavad riigid tagama, et lapsendamine toimub üksnes pädevate ametivõimude kaudu, kes vastavalt kehtivatele seadustele teevad kindlaks, kas lapsendamine on lubatav. Silmas tuleb pidada lapse seisundit vanemate, sugulaste ja seaduslike hooldajate suhtes ning et kõik asjaosalised isikud oleksid andnud nõusoleku lapsendamiseks. (LÕK, 1991) Sellega püütakse vältida illegaalset laste inimkaubandust ning laste kuritarvitamist ükskõik millisel viisil. Pädevad riigiorganid peavad selgelt ja läbinähtavalt kinnitama, et lapsendamine teise riiki on lapse hooldamise

alternatiivvariandiks juhul, kui last ei saa paigutada kasuvanemate või lapsendajate perekonda või kui tema eest ei ole võimalik vajalikul määral hoolitseda tema kodumaal (Haagi konventsioon, 1993; LÕK, 1991). Niisiis on arvatud, et lapse huvide kaitsmiseks on parim variant lapsel kasvada oma päritolu riigis. Rahvusvahelise lapsendamise protseduuri ajal tuleb käituda sarnaselt siseriikliku lapsendamisega – LÕK (1991) on välja toonud, et teise riiki lapsendatava lapse suhtes kohaldatakse samasuguseid kaitseabinõusid ja norme nagu omal maal lapsendamise korral ning võetakse tarvitusele kõik vastavad abinõud kindlustamiseks, et asjasse puutuvad isikud ei saaks sobimatut materiaalist kasu.

Riikidevahelise lapsendamise kiire areng on olnud mitmekesine ning mitte alati lapse parimat huvi arvestav (vt lõiku rahvusvahelise lapsendamise areng). Et ära hoida illegaalset tegevust, peavad riikidevahelist lapsendamise koostööd rakendavad riigid jälgima nii Haagi konventsiooni kui ka LÕK-i poolt seatud kriteeriume. Riigid peavad tagama lapse põhiõiguste järgimise ning välistama lapse röövimise või laste müümise või nendega muul viisil kaubitsemise (Haagi konventsioon, 1993).

Konventsiooni kohaselt on lubatud lapsendada ainult siis, kui riigis pädev asutus, komisjon on teinud kindlaks, et last on võimalik lapsendada ja on veendunud, et protsessis on esikohal lapse huvid (LÕK, 1991: artikkel 4). Haagi konventsioon nõuab, et sõltuvalt lapse vanusest ja küpsusest temaga vesteldakse, talle antakse üksikasjalikku teavet lapsendamise mõjudest ning saadakse tema nõusolek, kui seda on lapsendamiseks vaja, ning et otsus oleks tehtud lapse soovide ja arvamuste kohaselt. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku (2006) § 552 järgi tuleb Eestis küsida lapse arvamust alates tema 10. eluaastast ning arvestada tema soovi lapsendamisel. Lapse päritolu riik peab enne kohtuotsust olema veendunud, et eeldatavad lapsendajad on võimelised lapsendama ja neid on vajalikul määral nõustatud. Samuti tuleb tutvuda lapsendajate päritoluriigi seadusandlusega piisavalt, et lapsel ei tekiks probleeme uude riiki sisenemisel ning seal alaliselt elama hakkamisel. (LÕK, 1991: artikkel 5)

1.2.1 Probleemid rahvusvaheliste õigusaktidega

Nii LÕK kui ka Haagi konventsioon on rahvusvahelised ja suhteliselt üldised ning annavad igale need allkirjastanud riigile ruumi oma seaduste loomisele, vastavale riigikorrale kohandamisele ja kooskõlastamisele. Ometigi on mõlemad konventsioonid saanud palju kriitilist tagasisidet. Triseliotis (1999) on arvanud, et LÕK-is puudub absoluutne legitiimsus, kuna on eiratud samas dokumendis seatud laste õigusi. Varasemalt tsiteeritud artikkel 21

määrab rahvusvahelise lapsendamise viimaseks võimalikuks kasutatavaks meetmeks vanemliku hoolitsuseta jäänud lapse hooldamise võimaluseks. Triseliotis leiab, et sellisel juhul ei vaadata lapsendamist enam lapse huvidest lähtuvalt. Uuringud on näidanud, et need, kes soovivad lapsendada välismaalt, peavad enamasti seda oma õiguseks ja on pigem häiritud eelnevatest taustauuringutest ja kaasnevast bürokraatiast (Bartholet, 1993 Gailey, 1999 kaudu). Ka Marie A. Failinger (2014) arvab, et laste paigutamise meetmete järjestus on konventsioonis kehtestatud põhimõttega, lubada igale lapsele õiguse olla armastatud, vastuolus: tegelikkuses ei suuda ükski riik tagada seda, et kõik lapsed riigis oleksid armastatud ja oskaksid ise armastada. Lapsendajate arust on niigi selge, et nende juures on lapsel parem elu ja rohkem (majanduslikke) võimalusi. Samuti puudub rahvusvahelistes konventsioonides kindel rahvusvaheline regulatsioon riikide koostööks, mis annab ruumi subjektiivsele seadustekstide tõlgendamisele riigisiselt ning ei pruugi enam lähtuda lapse parima huvi esikohale seadmisest. Konventsioonide puudusteks on ka vähene mõistete seletus: puudub lapse parima huvi määratlus ning lapsendajatele ühiste nõuete seadmine: ettevalmistus, sobivus, tulevaste vanemate ja ka lapse kohta piisava informatsiooni kogumine ja jagamine ning vajalikud protseduurid pärast lapsendamist (Rotabi ja Gibbons, 2012). Konventsioonile lisandus alles hiljuti, 2008. aastal dokument „Hea praktika juhised“ (ingl k Guide to good practices), mis annab täiendavaid juhtnööre ja soovitusi, kuidas peaks toimima riikide koostöö, millised on ametnike ülesanded protsessi käigus ja kuidas kaitsta last ning tema parimat huvi (The Hague Conference on private international law, 2008). Dokument soovitab lapsendamise protsessi osalistel teha õige otsus, arvestades lapse parima huvi printsiipi, kui lapsel on võimalus saada lapsendatud siseriiklikult või välisriigis, kuna tihtipeale luuakse just puuetega lastele paremad elamis- ja arengutingimused väljaspool lapsi loovutavaid riike. Samuti soovitab „Guide to good practices“ (2008) koguda lapse ja tema mineviku kohta võimalikult palju informatsiooni, mis aitaks lapsendajatel tema eest paremini hoolitseda ja tema päritolu küsimustele täpsemini vastata. Lisaks peaksid lapsendamisprotsessi eest vastutavad ametnikud kaaluma põhjalikult lapsendajate ja lapse sarnasusi. Võib juhtuda, et kui lapse informatsioon edastatakse välisriiki, antakse see edasi kõige kauem järjekorras olnud lapsendajatele, mitte lapsele kõige sobivamaid tingimusi tagavale perekonnale.

Kuigi on kritiseeritud Haagi ja Laste Õiguste Konventsiooni pädevust rahvusvaheliste dokumentidena, reguleerivad nad siiski kogu maailma rahvusvahelise lapsendamise

protseduure. Kriitika alla sattunud konventsioonides lubatud subjektiivne otsustusvõime liikmesriikidel on ennast ka positiivselt põhjendanud. Milbrandt (2014) on leidnud, et lapsi loovutavate riikide puhul on välja kujunenud ühtne käitumismuster, mille kaudu rahvusvahelise lapsendamise süsteem areneb. Esialgu on lapsendamine vähe reguleeritud valdkond riigis. Mõne aja pärast tõusevad esile aga negatiivselt lahendatud juhtumid ning selle tulemusena suletakse rahvusvahelise lapsendamise piirid. Nii saavad riigid aega õppida valesti korraldatud praktikast ja reguleerida seadusi. Kui siseriiklik seadus on kindla kontrolli alla saadud, taaskäivitatakse rahvusvahelise lapsendamise protsessid ja avatakse piirid. Samuti annavad konventsioonid riikidele õiguse valida oma koostööpartnereid. Ameerika Ühendriigid on läbi aegade üks enim lapsi vastuvõttev riik. Siiski on mitmed riigid temaga viimase paari aasta jooksul partnerluse lõpetanud. Näiteks, 20 aasta jooksul on lapsendatud Venemaalt USAsse üle 60 000 lapse, kuid 2012. aastal peatas Venemaa lapsendamise USAsse. 2010. aastal avastati juhtum, kus 7-aastane poiss saadeti Ameerikast üksi tagasi Moskvasse, kuna ta ei vastanud vanemate ootustele. 2011. aastal lisandus veelgi negatiivseid juhtumeid ning vene võimud otsustasid vastavalt laste huvidele ka tegutseda. (Milbrandt, 2014) 2013. aastal lõppes ka Eesti ja USA vaheline partnerleping, kuna varasematel lapsendamisjuhtumitel ei andnud USA piisavat tagasisidet lapse elukäigu kohta ning USA ei täitnud piisaval määral Eestile oluliseks olevat konfidentsiaalsusnõuet (Sotsiaalministeerium, 2014).

2010. aastast alates on üle maailma suurenenud rahvusvahelise lapsendamise lõpetanud riikide arv. Mõned riigid on aeglustanud protsesse või lõpetanud rahvusvahelise lapsendamise täielikult. Milbrandt (2014) arvab, et lapsi loovutava riigi staatus on loonud mõndade riikide rahvusvahelisele imagole negatiivse varjundi suutmatusega iseseisvalt hoolitseda oma riigi laste eest.

Vaadates rahvusvahelise lapsendamise arengut läbi aja näeme, et üllas idee lapsendamise motivatsioonina on muutunud. Ühiskonna olukorra paranedes muutus ka idee lapsendamise taga – fookus oli asetatud pigem lapsendajatele ja nende soovidele ning esikohal ei olnud enam lapse parimate huvide tagamine. Leiti, et lapsendamise protsessi on vaja põhjalikumalt reguleerida ja lapsendamine peab toimuma lapse huvides. Ometigi me näeme, et nii rahvusvahelises kui ka siseriiklikus seadusandluses on veel arenguruumi. Rahvusvaheline

lapsendamine peab olema läbipaistev ja konkreetselt reguleeritud ning vastutavad institutsioonid ja nende tegevus tuleb täpsemini sätestada.

1.3 Rahvusvaheline lapsendamine Eestis

Eestis on rahvusvahelist lapsendamist praktiseeritud alates 1980ndate aastate keskpaigast. Esimeste juhtumite kohta täpsem info puudub, ent näiteks Tartu Maavalitsuse pikaajaline lastekaitse spetsialist Tiina Kivirüüt rääkis, et esimene rahvusvaheline lapsendamine Tartumaal toimus 1991. aasta juunis. Lapsendajad olid väliseesti päritolu. (Kivirüüt, 2015) Eesti Vabariik on lapsi loovutav riik, mis tähendab seda, et rahvusvaheline lapsendamine toimub Eestist välisriiki lapsendades (Amberg, 2014). Nagu rahvusvahelised konventsioonid on sätestanud, siis ka Eestist välisriiki lapsendamine saab olla ainult erandjuhtum ja võib toimuda vaid juhul, kui lapse eest ei ole mingil põhjusel võimalik Eestis vajalikul määral hoolitseda. Välisriiki lapsendamist võib kaaluda ainult siis, kui Eestist on lapsele piisavalt kaua ja põhjalikult peret otsitud. Juhul kui peret lapsele ei ole leitud ning lapse seadusliku eestkostja hinnangul ei ole asenduskodu sellele lapsele sobilik kasvukeskkond, antakse lapse toimetused edasi Sotsiaalministeeriumi juures tegutsevale komisjonile. (Kivirüüt, 2015) Eestis on aga siiani reguleerimata, kui kaua peaks lapsele eelnevalt Eestis peret otsima ning kuidas olla kindel, et sobivat peret ei leidu (Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs, 2013). Eestisiselt lapsele pere otsides tuleb arvestada kindlasti lapse vanusega. Juhul kui laps on juba vanem kui 5 eluaastat, tuleb tegutseda võimalikult kiiresti ja paberid esitada rahvusvahelise lapsendamise komisjonile, sest mida noorem on laps, seda kiirem võimalus on tal perre elama asuda ka välismaal. Ka ei ole Eestisiselt ühelgi kohalikul omavalitsusel ega maavalitsusel kohustust üldse lapse dokumente rahvusvahelise lapsendamise komisjonile edastada – see sõltub juba sotsiaaltöötajate tõlgendustest lapse parimast huvist ja motivatsioonist nende huvide eest seista pere leidmisel. Eestil on koostöökokkulepped olnud lapsendamiseks kolme riigiga: USA, Rootsi ja Soome. Tänapäevaks on leping USA-ga lõpetatud ning tegelik koostöö toimub vaid Rootsiaga. (Kivirüüt, 2015) 2012. aastal lapsendati Eestist välisriiki kokku 13 last. Vähem kui pooled neist olid puudega lapsed, mis lükkab ümber arusaama sellest, et välisriiki lapsendatakse enamjaolt terviseprobleemidega lapsi. Statistika loomisel on rühmitatud puuetega laste alla vaid väga tõsiste terviseprobleemidega lapsed ning sinna alla ei kuulu HIV, alkoholne fetopaatia, C-hepatiit ega ADHD jt tervisehäädad, mis lapse elu mõjutavad, aga mille alusel ei ole puuet määratud. Tegelik olukord on aga selline, et

lapsed, kes lapsendatakse välismaale, kodu Eestist mingisugusel põhjusel ei leia – neil on terviseprobleemid või nad on vanemad kui 3-aastased. (Sotsiaalministeerium, 2014)

Tabel 1 Välisriiki lapsendatud lapsed aastatel 2006-2012

Välisriigi kodaniku poolt lapsendatud lapsed kokku ja vanuse alusel	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
0-2-aastased lapsed	2	6	3	3	3	1	2
3-6-aastased lapsed	8	11	11	10	12	9	7
7-14-aastased lapsed	7	14	15	11	13	5	4
15-17-aastased lapsed	3	0	0	0	0	0	0
Kokku	20	31	28	24	28	15	13
Neist puudega	...	11	9	10	7	0	6

Allikas: Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs

Erinevalt siseriiklikust lapsendamisest, on välisriiki lapsendatud laste seas alla 3-aastaseid lapsi vaid üksikjuhtudel. Seda seetõttu, et alla kolmeaastaseid lapsi on lihtsam perekonda paigutada ka siseriiklikult ning vastavalt rahvusvahelistele lapsendamise konventsioonidele seda esimese võimalusena ka tehakse. Valdav enamus välisriigi kodanike poolt lapsendatud lastest lapsendatakse asenduskodust, vaid üksikud hooldusperekonnast. (Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs, 2013)

Rahvusvahelise lapsendamise korraldus, protsessis osalejate ülesanded ja kohustused ei ole Eesti seadustes kuigi täpselt reguleeritud ning lapsendamise protseduurid on pigem praktika käigus väljakujunenud. See annab võimaluse erinevatele osapooltele (Sotsiaalministeerium, maavalitsus, kohalik omavalitsus, asenduskodu) tegutseda ja mõjutada protsessi vastavalt endale sobivatele toimimisviisidele ja kaalutlustele. Ka perekonnaseaduses, kus on väga täpselt siseriiklik lapsendamine reguleeritud, sarnane säte rahvusvahelise lapsendamise protsessi kohta puudub. Perekonnaseaduse §-s 165 on informatsiooni rahvusvahelise lapsendamise kohta vaid nii palju, et rahvusvahelist lapsendamist korraldab Sotsiaalministeerium ning komisjoni pädevusse kuulub lapse Eestist välisriiki lapsendamise taotluse heakskiitmine (2009). Vaadates kolme Eesti Vabariigis eri aegadel kehtinud perekonnaseadust näeme, et lapsendamise toimingutes on hakatud rohkem rõhku asetama lapse parima huvi arvestamisele. Kuni 1995. aastani oli lapsendamise lubatavuse aluseks vaid

järgnev: lapsendada oli lubatud ainult alaealisi lapsi ja nende huvides. 1995. aastast kuni 2010. aastani kehtinud perekonnaseaduse ja praegu kehtiva seaduse lapsendamise peatüki esimese paragrahvi võrdluses näeme, et varem reguleeritule on lisandunud mitmed lapse huve järgivad nõuded, mida lapsendamise ettevalmistamise käigus lastekaitsetöötajal ja hiljem kohtunikul otsust langetades tuleb kaaluda. (Riisalo, 2011: 31) Kuna Eestis on olnud traditsiooniks lapsendamise saladuse hoidmine, soovides kaitsta lapsendamise protsessi osalisi ning eelkõige lapsendajaid ja lapsendatud last tema pärisvanemate eest, võib ka vähene avaliku informatsiooni kättesaadavus olla seotud lapsendamise saladuse faktiga. Tagamaks konfidentsiaalsuse protsessis, on PKS § 164 lg 1 sätestanud lapsendamissaladuse. Lapsendamissaladus on lapsendamise kohtueelse ja kohtumenetlusega seonduv informatsioon ja andmed, sealhulgas lapsendamise fakt, millest võib järeldada, et laps on lapsendatud, et vanemad on lapse lapsendanud või vanem või eestkostja on andnud lapse lapsendada. Lapsendamissaladuse eesmärk on tagada lapse, vanema ja lapsendaja eraelu kaitse, ära hoida soovimatut sekkumist ning diskrimineerimist päritolu või muul alusel. Kuigi lapsendamise saladus keelab kõikidel asjaosalistel lapsendamise faktist rääkida, rõhutab Riisalo (2011), et lapsendamine ei tohiks olla saladus lapse jaoks ja et täiskasvanud, eeskätt lapsendajad, last kasvatades teadmist tema päritolu kohta pidevalt toidaksid. Samas ei vabanda lapsendamise saladuse hoidmine läbipaistmatust Eesti rahvusvahelise lapsendamise regulatsioonis ja toimingutes. Sotsiaalministeerium on küll seadusega kohustatud välisriiki toimunud lapsendamiste kohta koguma lapsendamisjärgseid aruandeid, kuid ei ole informatsiooni selle kohta, kes nende aruannetega hiljem tutvub ja tegeleb ning mida peaks ette võtma juhul, kui aruannetest selgub, et lapsendamine on ebaõnnestunud. (Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs, 2013) Samuti ei ole konkreetselt reguleeritud, millisel moel on suhtlus lapsendajatega korraldatud ning milline on kord juhul, kui lapsendatud lapsed täisealiseks saades oma sünnipäraseid sugulussidemeid leida soovivad.

1.4 Rahvusvaheline lapsendamine Rootsis

Vastupidiselt Eestile on rahvusvahelise lapsendamise protsess Rootsis selgelt ja arusaadavalt reguleeritud ning vastavad seadused ja juhised on avalikult kättesaadavad. Rootsi esimene lapsendamist käsitlev seadus võeti vastu 1917.aastal ning juba seal oli kirjalikult sätestatud lapse parimates huvides tegutsemise nõue (Singer, 2006). Lapsendamine levis kiiresti Rootsi perede seas, kes mingil põhjusel ei saanud ise lapsi või soovisid perekonnale lisa. Kui varem oli tuhandeid lapsi, kes vajasisid vanemaid, siis juba sajandi teisel poolel tekkis vastupidine

nähtus: järjekord tekkis peredest, kes soovisid lapsendada, kuid polnud, keda. Ühiskonnas hakkas levima arvamus, et lubatud peaks olema ka rahvusvaheline lapsendamine. (Adoption, 2009:13) 1968. aastal võeti vastu rahvusvahelist lapsendamist reguleeriv seadus ning välisriigist lapsendatud laste arv oli kümnendi lõpuks 40 000 lapsendamist aastas (Overview of Swedish Adoption Law).

Tänapäevaks on Rootsi üks rohkemate rahvusvaheliste lapsendatutega riike, kus peaaegu iga 50. laps on sündinud väljaspool riiki (Selman, 2006).

1.4.1 Lapsendamise protsessi I etapp

Kui Rootsi pere avaldab soovi lapsendada välisriigist, tuleb neil esiteks pöörduda kohaliku lapsendamisspetsialisti poole Rootsis. Tema tegevus on seotud küll vaid lapsendajatega, kuid tegelikult on tema kohustus esindada „teadmata“ last ja tema parimaid huve, lähtudes hindamise ajal lapse vajadustest. Spetsialisti ülesanne on teada saada, kas sooviavaldajad on valmis lapsendama. Hindaja lähtub lapse parimast huvist ning kohtudes lapsendajatega ja teada saades tulevaste vanemate tundeid ja soove, seab ta otsuse tegemisel alati lapse huvid esikohale. (Adoption, 2009: 18)

Kui kohalik lastekaitse spetsialist on veendunud, et pere on sobilik lapsendama, suunatakse pere edasi kohustuslikule koolitusele (Legal provisions concerning adoption, 2005: 2). Haagi konventsioon seab kõikidele rahvusvahelise lapsendamisega tegelevatele riikidele kohustuse pakkuda lapsendajatele ettevalmistuskursusi, mille eesmärk on lapsendajatel saada reaalne pilt edasijuhtuvast ning arendada oskusi tulevikus võimalike keeruliste kasvatamisprobleemidega toimetulekuks (Haagi konventsioon, 1993: artikkel 5).

Kui koolitus on edukalt läbitud, antakse nende avaldus edasi Rootsis tegutsevale rahvusvahelise lapsendamise keskasutusele *Myndigheten för internationella adoptionsfrågor* (edaspidi MIA) või rahvusvahelise lapsendamise korraldamiseks volitatud allasutusele. Eesti ja Rootsi koostöös on vahendajaks Adoption Centrum (Kivirüüt, 2015). Pere sooviavaldus lapsendamiseks kehtib kaks aastat. Juhul kui protsess võtab kauem aega (mis tavaliselt ka juhtub), peavad lapsendajad uuesti algusest alustama – esitama uue sooviavalduse, tegema läbi uue hindamine, läbima koolituse jne. (Legal provisions concerning adoption, 2005: 2) Ei ole seletatud, miks lapsendada soovijate staatus lõpeb kahe aasta möödudes, kuid võib oletada, et seda kriteeriumi luues on arvestatud laste prima hivi tagamise printsiipi ning kahe

aasta pärast soovitakse uuesti veenduda, et vanemate vahelised suhted on endiselt harmoonilised ning motivatsioon lapsendamiseks sama.

1.4.2 Lapsendaja sobivuse tõestamine

Kui otsustatakse lapsendada, tuleb selles olla täiesti kindel. Võetakse ühendust kohaliku lastekaitsetöötajaga ning edastatakse juba varem põhjalikult läbi mõeldud informatsioon: millisena nad kujutavad ette neile seatud tingimusi ja kriteeriume, last, peresuhet ning vanemaks olemist (Adoption, 2009: 30). Kõige potentsiaalsemad lapsendajakandidaadid on need, kellel on realistlikud ootused. Lastekaitsetöötaja kohus on tõestada nende õilsaid kavatsusi ning heatahtlikku motivatsiooni. Samuti ei tohiks lapsendajad eeldada, et kogu protsess ja selle tulem on kerge ja vaid positiivne kogemus. (Adoption. Guidelines for authorities, social workers and committee members whose duties include adoption issues, 1955: 10)

Lastekaitsetöötaja kohus on teada saada kogu informatsioon lapsendajate kohta, mis võiks mingisugusel määral nende ebasobivust tõendada. Meetodid vanemate kohta informatsiooni saamiseks on järgmised: intervjuu; mitmed kokkusaamised; kodukülastus; autobiograafiline materjal: elulood; nende ja nende vanemate lapsepõlve ja praeguste suhete vaatlus; genogramm; soovitused ja võrgustikuga kohtumine; meditsiinilised andmed. (Adoption, 2009: 42-46). Probleeme võivad tekitada lapsendajate kõrge vanus, probleemne meditsiiniline olukord või kriminaalse toimiku olemasolu. Lapsendaja peab olema vähemalt 25-aastane ning ei tohi olla vanem kui 45 eluaastat. Kuna lapsendamise protsess kestab kaua, ei ole soovitatud üle 42-aastastel enam sooviavaldust esitada. (Adoption, 2009: 61-63) Samuti on oluline, et lapsendajad oleksid füüsiliselt ja psüühiliselt terved ning võimelised olema vanemad ja sellega kaasnevateks kohustuseks kuni lapse täiskasvanuks saamiseni (Swedish Government White Paper 2003/04:131 On Intercountry Adoptions, 2003). Saades informatsiooni lapsendajate kohta, ei saa ära unustada ka elustiili puudutavaid küsimusi. Rootsi juhtnõid lapsendamiseks propageerivad selgelt tervislikke eluviise. Taunitavad on suitsetamine, liigne alkoholi tarvitamine ning ka kehamassiindeks ei tohiks olla ei liiga kõrge ega ka liiga madal. (Adoption, 2009: 67).

Samuti peavad lapsendajate omavahelised suhted olema harmoonilised ja stabiilsed. Lapsendatud vajavad perekonda, kus nad saavad kogeda sõltumatut armastust. Lapsendajate omavaheline suhe peab olema armastav ja üksteist austav, et nad saaksid keskenduda lapsele,

mitte oma suhteprobleemidele. Nende suhe ei tohiks olla ohus ning ei tohiks olla selget võimalust tulevikus lahku minna (Swedish Government White Paper 2003/04:131 On Intercountry Adoptions, 2003).

1.4.3 Lapsendamise protsessi II etapp

Kui Adoption Centrum on veendunud, et taotleja sobib lapsendama, koostab ta Eestile esildise, milles käsitleb taotleja omadusi, tausta, perekonna ajalugu, suhteid, tervist ja sotsiaalolusid, lapsendamise põhjust, soovitud lapse omadusi ning riikidevahelise lapsendamise võimalikkust. Nüüd peavad lapsendajad teadma, millise välisriigi poole nad pöörduvad, sest korraga tehakse taotlus vaid ühele riigile. (Adoption, 2009: 21) Rootsi süsteem eeldab, et lapsendajatel on põhjalik eeltöö tehtud ning kõik nende otsused on kaalutletud enne, kui hakatakse dokumente välismaale edastama. See tagab tõhusa koostöö, milles lapse huvid seatakse esikohale. Ei teki võimalust, et lapsendajad saadavad dokumendid mitmesse eri riiki, käivad mitut last külastamas ja alles siis teevad otsuse. Sellisel juhul antakse mitmetele lastele lootust ja kurnatakse neid emotsionaalselt. Valminud taotlus saadetakse lapse päritoluriigi keskasutusele, milleks Eestis on Sotsiaalministeerium.

Kui lapse eestkostja (kohalik omavalitsus) pole Eestis lapsele leidnud sobivat peret, antakse sellest teada lapse elukohajärgsesse maavalitsusse, kes saadab lapse dokumendid edasi Sotsiaalministeeriumi komisjoni. Komisjon peab omakorda veenduma, et last on võimalik lapsendada ja et Rootsi poolt saadud informatsioon lapsendajate kohta on sobiv ning lapse parimaid huve arvestades võib protsess jätkuda. Käsitletakse põhjalikult lapse eestkostja poolt koostatud raportite põhjal lapse kui lapsendatava omadusi, tema tausta, sotsiaalolusid ja perekonna ajalugu, lapse ning tema perekonna tervist ja lapse erivajadusi; kaalutakse hoolikalt kasvatamisvõimalusi, arvestades lapse etnilist, usulist ja kultuurilist tausta; kontrollitakse, kas nõusolekud lapsendamiseks on saadud; otsustatakse lapse ja tulevaste kasuvanemate kohta koostatud dokumentide alusel, kas konkreetsel lapsendamisel on esikohal lapse huvid. Olles läbinud kindlad nõuded vastavalt regulatsioonidele, edastab komisjon nõusoleku ja esialgse informatsiooni lapse kohta Adoptions Centrumile. (Haagi konvensioon, 1993: artikkel 16) Lapsendajad, olles saanud teada lapse soo, tervisliku seisundi ja vanuse, võivad nüüd otsustada, kas lähevad lapsendamisega edasi ja soovivad teada rohkem informatsiooni lapse kohta või ei soovi nad hetkel konkreetse lapse lapsendamisega edasi minna, kuna senine informatsioon lapse kohta ei vasta nende soovidele.

Kui lapsendajad ja mõlema riigi rahvusvahelise lapsendamise korraldusega tegelevad keskasutused on lapsendamisega nõus, toimub esimene kohtumine lapsendajate ja lapse vahel (PKS, 2010: §156, 6). Eestis kehtib mitteametlik reegel esimese kohtumise puhul – lapsendajad peavad viibima Eestis vähemalt nädal aega ning nende kohtumise juures lapsega viibib kohal ka kas komisjoni esimees, komisjoni liige või maavalitsuse ametnik. Kui kohtumine õnnestub, korrastatakse vajalik dokumentatsioon nii Rootsi kui ka lapse elukohajärgse maavalitsuse poolt. Komisjon kohtub dokumentide ülevaatamiseks ning juhtumi kohtusse edastamiseks. Kohtuprotsessi ajal peavad tulevased lapsevanemad viibima nädala Eestis. (Kivirüüt, 2015)

Kuna lapsendamine toimub Rootsi ja Eesti vahel, kes on mõlemad allkirjastanud Haagi konventsiooni, on kohtuotsus lapsendamise kohta automaatselt kehtiv mõlemas riigis (Haagi konventsioon, 1993: artikkel 23.1).

Kui vanemad on lapse uuele kodumaale viinud, ei ole lapsendamisega seotud kohtumised ametnikega veel lõppenud. Kohalik lapsendamise spetsialist on kohustatud külastama peret vähemalt üks kord esimese kuue kuu jooksul pärast lapsendamist: järgima lapse ja pere eluolu, pakkuma nõustamist, abi ning tuge, et veenduda lapse edukas kohanemises uues peres (Adoption, 2009: 20).

Rahvusvaheline lapsendamine, nagu ka siseriiklik lapsendamine, loob pärast kohtuotsuse jõustumist lapse-vanema suhte ning käsitleb loodud ühendust kui perekonda (Haagi konventsioon, 1993: artikkel 2). On oluline, et uus perekond toimiks hästi ning lapse parimad huvid oleksid esikohal nii protsessis kui ka tulevikus tekkivates peresuhetes. Et tulevikus kindel olla, on oluline nii lastekaitsetöötajal kui ka tulevastel vanematel panustada põhjalikule eeltööle.

1.4.4 Olulised oskused ja omadused kasvatada lapsendatud last

Kogu protsess peab toimima lapse huvides, kuid selle jooksul tuleb kohelda lapsendada soovijaid austuse ja lugupidamisega. Lapsendajatel on palutud avaldada rohkelt isiklikke detaile nii olevikust kui ka minevikust ning kogu informatsioon peab jääma konfidentsiaalseks. Lastekaitsetöötaja peab tuvastama head lapsendajad õigete kavatsustega. Head lapsendajad on need, kes suudavad võtta last nii nagu ta on, koos tema heade ja vigadega. Nad ei tohiks soovida last enda sarnaseks muuta, vaid peaksid näitama välja õrnust

ja mõistmist ning aitama tal areneda eraldivõetava indiviidina. Head lapsendajad on tolerantsed, kuid samal ajal ka kindlameelsed. Nad pakuvad lapsele turva- ja kuuluvustunde uues perekonnas. (Adoption. Guidelines for..., 1955: 10)

Mõnikord on lapsendajatel spetsiifilised nõuded lapsele, keda nad oma pere liikmeks soovivad: sugu, vanus, tervislik seisund, päritolu jms. Oluline on välja selgitada, kui olulised need kriteeriumid neile on ning kas nad tuleksid toime ka siis, kui mõne aspekti kohta puudub täielik informatsioon. (Adoption, 2009: 57) Sooviavaldajad peaksid omandama eneserefleksioonivõime, et analüüsida end, näha ennast teiste silmade läbi, analüüsida ja mõista oma tundeid, kavatsusi (Cooper, 2007: 127-151).

Seega tervislik enesekriitika ja emotsionaalne stabiilsus tulemaks toime stressiga on olulised omadused adopteerimiseks (Adoption, 2009: 68). Rootsi lastekaitsetöös on käibel „piisavalt hea vanema“ kontseptsioon, mille järgi peab lapsevanem olema avatud, emotsionaalne ja vastutustundlik. Ta peab olema suuteline võimaldama lapsele hoolt ja turvatunnet. Samuti peab hea lapsevanem teadma, et lapse kasvatamine hõlmab endas nii julgustamist ja suunamist kui ka piirangute seadmist ja reegleid. Eriti oluline lapsendatud lapse puhul on stabiilsuse tagamine.

Lapsendajad peavad mõistma, et lapsendatud lapse puhul võivad nad tulevikus silmitsi seista probleemidega, mis on põhjustatud lapse taustast. Rootsi sotsiaal- ja tervishoiuameti poolt koostatud juhtnöörides lapsendamisel hoiatatakse lapsendajaid, et lastel käib kaasas suur tõenäosus kogeda tugevaid negatiivseid emotsioone nagu viha, terror ja kurbus, sest neid pole aidatud nende emotsioonidega toime tulema sünnipäraste vanemate või nende eest varasemalt hoolitsenud täiskasvanute poolt. Lapsel võivad tekkida kiindumusprobleemid, tal võib olla traumaatiline minevik, psüühiline või emotsionaalne kahjustatus ning välistatud pole ka diagnoosimata jäänud terviseprobleemid. Sõltuvalt lapse taustast ja isikuomadustest võib lapse käitumises märgata enesehävituslikke strateegiaid ning raskendatud on uute suhtlusoskuste arendamine. Lapsele tuleb võimaldada stabiilset tuge ja lisatoetust uue keele õppimisel ning uue pereidentiteediga kohanemisel. Vanemad peavad olema valmis ning julged küsimaks ja saamaks abi. (Adoption, 2009) Uurimused (vt Socialstyrelsen, 2007) on näidanud, et bioloogilist last kasvatavate vanematega võrreldes pöörduvad lapsendanud vanemad spetsialistide poole abi saamiseks hiljem, siis kui probleemid on kasvanud nii suureks, et abi on juba hädavajalik. See on põhjustatud lapsendamise pikaajalisest protsessist,

kus lapsendajad on pidanud enda sobivust ja vanemana hakkama saamist tõestama ning ei julge hiljem oma vigu või tekkinud probleeme tunnistada.

Selles kontekstis tuleb meeles pidada, et järjest vähem lapsi on vabad lapsendamiseks ja kriteeriumid ning vajalikud eeldused lapsendajatele muutuvad järjest spetsiifilisemaks. Uurimused (vt Socialstyrelsen, 2007) näitavad, et suhteliselt sagedased on sellised juhtumid, kus lapsendatud lastele on uues peres lisatud surve elada mingisuguste absurdsete ja tema loomuvastaste nõuete järgi, mida lapsendajad on talle seadnud ning mis ei vasta tema tegelikule võimekusele ja ressurssidele. Seepärast kõige tavalisemad vanemlikud oskused on lastekaitsetöötaja poolt hindamisel need kõige olulisemad: oskus näha last sellisena, kes ta tegelikult on; olla pidevalt huvitatud ja emotsionaalselt kaasatud lapse tegemistesse; empaatilisus; enda vajaduste teisele kohale seadmine ning realistlikud ootused lapsele. (Adoption, 2009: 70)

Lapsevanema omadused ja oskused on tihtipeale õpitud iseenda lapsepõlvkogemustest. Lapsendamisprotsessi üheks osaks on vestlustes lastekaitsetöötajaga rääkida iseenda kiindumuskogemusest. Kiindumissuhete tekkimine noores eas on oluline inimese edasiseks arenguks. Kiindumustunde tekkimisega lähedaste vastu omandab laps võime kasutada inimesi isikliku turvatunde loomiseks ja kaitseks siis, kui ta tunneb end ohustatuna. Lapse kiindumuskäitumine aktiveerib ka vanema hoolitsusoskused ning loob käitumismustri tuleviku suhetes. Laps, kes teab ja tunneb, et saab oma vanemaid usaldada, kasvatab oma võimet suhelda ka teiste inimestega. See tõestab, et on seos vanemate enda kiindumussuhete ajaloo ja nende lapse käitumise vahel. (George ja Solomon, 1999) See, kuidas vanemad hoolitsevad oma laste eest, sõltub sellest, kuidas neid endid imikueas kasvatati. Lapsendada soovijad, kes on üles kasvanud intensiivses, vastutustundetud ja usaldamatus keskkonnas, kus on esinenud vägivalda või alkoholi, narkootikumide tarbimist, on võib-olla enesele teadmata omandanud endale ebaterve ning mitteturvalise kiindumussuhte, mis väljendub ka lähisuhtes partneriga. (Adoption, 2009: 72)

Lapsendajad peavad olema ka võimelised lahendama elus ette tulevaid raskusi. Kui eelnevad kriisid ja valusad kogemused ei ole neil korralikult läbi elatud ja lahendatud, võivad need mõjutada nende suutlikkust olla vanem. Samuti ei suuda nad mõista lapse kõiki väljendusi ja võivad reageerida impulsiivselt hirmu või kartusega. Lapse tugevad emotsioonid, näiteks nutmine, võib mingisuguse negatiivse emotsiooni vanemas taasäratada ning ta reageerib

impulsiivselt, vastavalt oma meelde tulnud kogemusele, mitte lapse tegelikule käitumisele. See võib omakorda tekitada lapses hirmutunnet ning arusaamatust. (Broberg, Granqvist, Ivarsson ja Risholm Mothander, 2006). Lisaks minevikku jäänud sündmustele, peavad enamused lapsendada soovijad olema leppinud ka oma viljatusega ning lapsendamine ei tohiks olla viis leinast vabanemiseks (Swedish Government White Paper 2003/04:131 On Intercountry Adoptions, 2003).

II Lapse heaolu rahvusvahelise lapsendamise kontekstis

2.1 Lapse parim huvi

Lapse heaoluküsimuste üle on rahvusvahelise lapsendamise kontekstis palju arutletud. Kui II MS järel arvati, et sõjakahjustuste tagajärjel kannatada saanud riikides elavatel lastel on Lääne riikides parem üles kasvada, kui oma peres ja kultuuriruumis, siis nüüd leiavad mitmed spetsialistid, et lapsele on parim jääda oma kodumaale ja rahvusvaheline lapsendamine lapse parimat huvi ei toeta. Lapse parimat huvi ja lapse heaolu on erinevatel ajahetkedel tõlgendatud erinevalt ning teadlikumalt hakati sellest rääkima alles LÕK-i (1991) ja Haagi konventsiooni (1993) loomisega.

Seadustekstid, mis reguleerivad rahvusvahelist lapsendamist, seavad esikohale lapse prima huvi. LÕK-i (1991) artikkel 3 määrab, et igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes riiklike või era sotsiaalhoolekande asutuste, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt tuleb esikohale seada lapse huvid. Eesti ratifitseeris LÕKi 1991. aastal, mis oli üks esimesi Eesti poolt vastuvõetud rahvusvahelistest õigusaktidest. See näitab, et lapse prima huvi printsiip on Eesti kontekstis olnud pikalt oluline lastega tehtavas töös, mida peegeldavad ka Eesti lastekaitse seadused (edaspidi LaKS). Nii kehtiva Eesti vabariigi lastekaitse seaduse (1992) § 3 kui ka 2016. aastal jõustuva lastekaitse seaduse § 5 ütlevad, et lastekaitse põhimõtteks on alati ja igal pool seada esikohale lapse huvid. Mõlemas eelnevalt mainitud dokumendis ei ole eraldi defineeritud, mida mõista lapse parimate huvide all, vaid on viidatud LÕK-le (1991). Võib arvata, et laste parimad huvid on nende ja rahvusvaheliste seadustega määratud õiguste tagamine: õigus elule, tervisele, arengule, tööle ja heaolule; ainumääratletusele; saada abi ja hooldust; mõtte-, südametunnistuse-, usu- ja sõnavabadus; puhkusele ja jõudeajale; võimalused ja tingimused mänguks; privaatsusele; isiklikule elule, suhtlus- ja sõprusringile; kaitsele majandusliku, kehalise ja vaimse eksploateerimise eest jms (LaKS, 1992: § 8-16).

Rahvusvahelistes dokumentides on lapse parim huvi jäetud teadlikult defineerimata, et oleks võimalik arvestada iga konkreetse lapse puhul konkreetsetel ajahetkedel talle parimat (Freeman, 2009). Lapse prima huvi printsiibi eesmärk on garanteerida kõikidele lastele, et neid puudutavates olukordades on esmatähtis lähtuda just nende parimast huvist. Ka rahvusvahelise lapsendamise puhul annab lapse prima huvi esileseadmise nõue garantii, et

otsustajad on püüdnud arvestada lapsega ja esmatähtsaks on otsustamise protsessis peetud last ennast, mitte lapsendajaid või teisi protsessis osalejaid.

Rahvusvahelise lapsendamise kontekstis jääb lapse olukord ja tema parima huvi kontseptsioon siiski ametnike tõlgendada. Esiteks otsustavad just nemad, kas laps leiab Eestis uue pere. Teiseks, kas laps jääb institutsiooni või otsustab tema eestkostja anda informatsiooni lapse kohta rahvusvahelise lapsendamise komisjonile ning kolmandaks, kas lapsendamise otsus võetakse vastu ja kas laps läheb elama uude keskkonda.

Kui laps ei saa üles kasvada oma sünnipärasest perekonnast ja temale ei ole leitud hoolitsevat peret siseriiklikult, siis on võimalus ta jätta kuni täisealiseks saamiseni üles kasvama asenduskodu keskkonda või püüda leida talle perekond välismaalt. Mõlemad variandid tagavad lapsele eelnevalt mainitud seadustekstides määratud õigused elule, arengule, tervisele, hooletule jms.

Kehtiva lastekaitseaduse § 24 ütleb, et lapse arengu ja kasvu loomulikuks keskkonnaks on perekond. Perekonnas elamine aitab luua eeldused ka kõikidele teistele inimõigustele, mida iga laps peaks saama nautida. Rahvusvaheline lapsendamine aitab leida lapsele armastava pere ja keskkonna, mida institutsioon pakkuda ei saa. Elizabeth Bartholet (2010a) leiab, et „õigus perele“ peaks sisaldama endas ka õigust lapsendada vanemateta lapsi ning õigust olla rahvusvaheliselt lapsendatud, sest praktika näitab, et riikides, kus on vanemliku hoolitsuseta jäänud lapsi, ei ole piisavalt riigisiseseid lapsendajaid.

On mitmeid teoreetikuid, kes on seisukohal, et rahvusvaheline lapsendamine ei ole kooskõlas lapse parima huviga, vaid vastupidi, kahjustab last, lapse sünnipäraseid vanemaid, lapsi, kes maha jäävad ja rahvust üleüldiselt (vt Misca, 2014). Davies (2011) leiab, et lapse päritolu ja rahvusliku identiteedi hoidmine on olulisem, kui paremate elamistingimuste ja perekeskkonna tagamine, mida pakub rahvusvaheline lapsendamine. Asenduskodudes elamine pakub lapsele küll stabiilsust, kuid Bartholet (2010b) on veendunud, et sellisest stabiilsusest lapsele ei piisa – stabiilsus võib mõjuda ka negatiivsena: stabiilselt mittefunktsioneeriv perekond, stabiilselt vägivallaohver jms.

On tõestatud, et asenduskodus kasvamine ei ole lapse parimates huvides ja mõjub lapse arengule negatiivselt. Institutsioonides kasvavaid lapsi, nende toimetulekut ja heaolu on uuritud aastaid nii Eestis kui mujal. Üldiselt ollakse seisukohal, et institutsionaalne keskkond

võib soodustada hüperaktiivsust, tähelepanuhäireid, psüühikahäireid, emotsioonide väljendamisega seotud probleeme, kiindumushäireid ja ärevust (Bos jt, 2011). Kui lapsed jäävad asenduskodusse kuni 18-eluaastani, on neil suuremad raskused ka iseseisva elu alustamisel. Eestis läbi viidud uuringud näitavad (vt Turk, 2011), et paljud asenduskodudes kasvanud noored on hilisemas elus vähem edukad hariduses ja tööturul, millega kaasneb oht langeda vaesusesse. Ka kogevad nad teistest sagedamini abielulisi ja suhete probleeme ning on sotsiaalselt isoleeritumad (Turk, 2011). Seega on lapse loomulikuks arengukeskkonnaks perekond, milles elamine aitab lapsele tagada tema õigused arengule, hoolele jms.

Peresotsiaaltöö õpikus kirjutavad Ian Butler ja Gwenda Roberts, et lapse parima huviga arvestamisel tuleks silmas pidada enne otsustamist järgmisi aspekte: lapse soovid ja tunded; lapse füüsilised, emotsionaalsed ja hariduslikud vajadused; muutuste mõju (tavaliselt otsustatakse *status quo* heaks); lapse omadused; võimalikud kahjud; vanemate ja teiste lähedaste omadused ja võimekus; kohtu ja kohtuniku võimalused (Butler ja Roberts, 2004: 46-47). Parima huvi põhimõtte arvestamisel tuleks ka jälgida lapse olulisust arvamust omava isiksusena; lapse elu lühiajalist, keskmist ja pikaajalist perspektiivi (Valma, 2012: 34).

Regulatsioonid näevad ette, et lapse parima huvi väljaselgitamiseks tuleb kuulata ära lapse arvamus ja arvestada sellega võimalikult suurel määral. Lisaks tuleb välja selgitada lapse parimale huvile enim vastava otsuse tegemiseks vajalik informatsioon, mille puhul peab lähtuma lapse eest, arengutasemest, identiteedist ja muudest olulistest asjaoludest ning kaaluda, kuidas mõjutab otsus lapse heaolu, õigusi ja arenguvajadusi. (LaKs, 2014: §21) Me ei tea, kui palju küsitakse asenduskodus elavalt lapselt, kui oluline on talle jääda kodumaale. Kas perekonna leidmine ja seal üleskasvamine on tähtsamad kui rahvuslik identiteet. Anni Ambergi (2014) magistratöös selgus, et tema uurimuses osalenud lapsendatutelt küll küsiti, kas nad soovivad minna elama neile külla tulnud lapsendajate juurde, kuid lastele ei seletatud piisavalt, mida see kõik tegelikult tähendab ning nende vastus ei saanud olla läbi mõeldud ja seista nende endi parima huvi eest.

Lindgren ja Nelson (2014) on läbi viinud narratiivse uurimuse Rootsi lapsendatud laste seas, mille käigus küsisid lastelt, kui oluline on neile nende päritolumaa ja selle traditsioonid. Lapsed rääkisid, et sünnimaa on neile oluline pigem seetõttu, et neile on sellest palju räägitud ja seepärast sooviksid nad seda ka külastada. Uurimuses osalejad tõdesid, et nende elud ei ole

määratletud lapsendamise faktist ning nende varasemast elust kodumaal ja nad ei pea oma oleviku kirjeldamisel oluliseks lapsendamise faktist rääkimist.

Zermatten (2010: 7) leiab, et lapse huvi saab sõltuvalt olukorrast tõlgendada iga inimene oma subjektiivsusele põhinedes ja see võib olla konstrueeritud nii ühiskonna poolt kollektiivselt kui ka vanemate, lapse, kohtunike ja ametnike poolt personaalselt.

Põhimõtteliselt pole laste parima huvi kontseptsiooniga loodud kellelegi kohustust mingisuguseid kindlaid käitumisreegleid jälgida. Pigem on see meelespea kõikidele lastega tegelevate inimeste jaoks, et oma töös pidevalt arvestada lapse parimat huvi ja see maksimaalselt ka tagada. Konkreetne kontseptsioon seadustes tugineb lapse parima huvi nõude tagamise puhul ekspertide võimalikult palju lapsega arvestavale hinnangule ja kohtuniku enda südametunnistusele.

2.2 Rahvusvahelise lapsendamise mõju lapsele

Tänase päevani ei ole selget seisukohta, kas rahvusvaheline lapsendamine on kasulik või kahjulik. Viimastel aastatel on hakatud mujal maailmas (nt Suurbritannias) üha rohkem tähelepanu pöörama rahvusvahelise lapsendamise mõjule lapsele ning jõutud seisukohale, et lapsendamine mõjub lapsele kahjulikult ning nii protsess kui ka lapsendamise fakt võivad põhjustada lapse eluteele mitmesuguseid raskuseid (Bartholet, 2010a). Teised autorid rõhutavad lapsendamise kasulikkust – selle tulemusel saab laps enda eluks ja arenguks vajamineva hooliva perekeskonna ning turvatunde tagavad vanemad. Tavaliselt ei ole lapsendatud laste või nende kasvatamisega seotud probleemide põhjuseks nende lapsendamise staatus, vaid pigem sellele eelnenud elukeskkond. (Brodzinsky, 2011) Rahvusvahelise lapsendamise puhul võib ette tulla küll probleeme nii lapse kui ka vanemate kohanemisel uutes rollides, kuid Hollandis läbi viidud uuringutest (vt Van Ijzendoorn ja Juffer, 2006) on selgunud, et rahvusvaheline lapsendamine ei aseta lapsi kõrgemasse riskigruppi ja nende kognitiivne areng ei erine riigisisest lapsendatutest (Reinoso, Jufer ja Tieman, 2012).

Lapsendatud lapse arengu ajalugu on tavapärasesse elukeskkonda sündinud lapse omast keerulisem ning sattudes uude turvalisse keskkonda sõltub ta suuresti oma vanemate abist iseenda autobiograafia lahti mõtestamisel. Esimene oluline ülesanne uutel vanematel on luua turvaline lapse ja vanema vaheline kiindumus-suhe, mis oleks aluseks järgnevatel pere arengufaasidel ette tulevate probleemide lahendamiseks. (Pryor ja Pettinelli, 2011)

Lapsevanemad saavad esialgu vaid õppida tundma lapse käitumist ja tema arenguvajadusi ning saadud informatsiooniga kohaneda ja sellele vastavalt last toetada. Vanemad ei tohiks eeldada, et nende perega äsja liitunud laps on täpselt sellises arengufaasis nagu arengupsühholoogia õpikud vastavalt lapse vanusele kirjeldavad. (Child Welfare Information Gateway, 2015)

Pryor ja Petinelli (2011) uurimusest selgus, et tegelikult saab emotsionaalne side lapsega alguse juba siis, kui lapsendajad saavad teada, et järjekord on nendeni jõudnud – saadakse teada lapse sugu ja vanus.

Kui pere on mõnda aega juba koos elanud ja kohanenud igapäevaelu rutiiniga, on nad sarnased igale teisele perekonnale. Neil on välja kujunenud oma erilised harjumused elamiseks, puhkuseks jms. Igapäeva elus ei kõnni pereliikmed pidevalt ringi, mõeldes, kuidas nad kohtusid ja millised olid tunded sellel ajal. Nad lihtsalt elavad üksteisega ja kooselu mustrid muutuvad pere arenedes sarnaselt teistele peredele.

Brodzinsky (2011) leiab, et kõige rohkem mõjutab terve pere tulevast peretsüklit see, kuidas vanemad annavad lapsele lapsendamise kohta informatsiooni ja kuidas nad seda tal mõista aitavad. Vanemad peaksid rääkima lapsendamisest pidevalt ja kohe pärast protsessi lõppu. See aitab lapsel harjuda mõistega ning edasine ja süvenenum seletus on lihtsamini vastuvõetav. (Adoption, 2009)

2.3 Lapse areng ja kohanemine lapsendatu staatusega

Rahvusvaheline lapsendamine tähendab lapse jaoks lõplikku lahutust kõigest sellest, mis talle senise elu jooksul tuttavaks on saanud. Iga lapsendaja on teinud põhjalikult kaalutletud otsuse lapsendamiseks vastupidiselt lapsele, kes enamus juhtudel ei ole saanud seda elumuutvat otsust teha. Samuti ei ole lastel võimalik eelnevalt ettevalmistuda ja kohaneda sellega, et keegi tahab nende vanemaks olla – isegi kui nad on piisavalt vanad, et saada eelnevat informatsiooni varsti juhtuvast lapsendamisest, ei pruugi nad seda täielikult mõista.

Kui laps on elanud ebastabiilses keskkonnas, ei ole tal olnud kellegagi samastuda. Asenduskodu personal vahetub pidevalt ning tema vajadused on rahuldatud mehaaniliselt. Lapsed, kellel ei ole olnud võimalust kellegagi lähedast suhet luua, kogevad probleeme iseenda leidmisel ja ka teiste inimeste mõistmisel. Olles kasvanud asenduskodus, jäävad ka

varajase lapsepõlve kogemused mõjutama lapse arengut ja tema identiteedi loomist terve elu. (Socialstyrelsen, 2007: 48)

Brodzinsky (2011) leiab, et selleks, et garanteerida lapse heaolu tema igas arenguetapis, on lapsevanemale kasulik teada inimese arengu- ja kasvufaasidest, et märgata ja tegeleda võimalike lapse käitumisprobleemide ja hirmudega vahetult pärast lapse uude koju toomist. Iga laps kohaneb olukorraga küll erinevalt, aga on täheldatud selliseid käitumisjooni nagu kartlikkus ja ärevus, kuna laps arvab, et olukord on ajutine. Samuti võib märgata, et asenduskodust tulnud lapsed püüavad kõikidele ümbritsevatele inimestele võimalikult meelepärased olla, kuna kasvatajad on neile enne lahkumist südamele pannud käituda korralikult. Tihtipeale võivad lapsed kogeda kurbust ja segadust või neil tekivad magamisprobleemid, kuna uinudes ei oma nad kontrolli olukorra üle ja neil võib tekkida hirm uute vanemate lahkumise pärast.

Rootsi tervishoiu instituudi poolt väljatöötatud lapsendajate kursuse materjal (Socialstyrelsen, 2007) tuletab vanematele meelde, et rahvusvaheline lapsendamine tähendab lapse jaoks olulist keskkonna vahetust ja suhtluskeele muutust. Selleks, et edukalt arendada uut keeleoskust, vajab laps lähedast suhet vähemalt ühe täiskasvanuga. Keelekeskkonna muutus on lapse jaoks suur katsumus: inimesed tema ümber räägivad arusaamatut keelt ja jutule, mida tema räägib, ei saa ta arusaadavat reaktsiooni või vastuseid. Seetõttu võivad paljud rahvusvaheliselt lapsendatud lapsed olla esialgu väga vaiksed ja eemaletõmbunud.

On tavaline, et lapsendatu kohaneb aja jooksul oma lapsendatu staatusega ja sõltuvalt tema eale toimuvad erinevad protsessid identiteedi loomises. Brodzinsky (2011) on kirjeldanud, kuidas laps vastavalt oma eale ja arengule lapsendatu staatusega kohaneb. Järgnevalt kirjeldan lapsendatud lapse arenguteooriat oma magistritöö kontekstis – s.t. kirjeldan lapse kohanemist lapsendatu staatusega, kes on lapsendatud vanemana kui 2 eluaastat ja ilma tõsisema vaimse tervise häireta.

2.3.1 Koolieelik

Varajases lapsepõlves õpib laps aja jooksul mõningasi asju lapsendamisest. Laps mõistab, et on lapsendatud ning et see tähendab seda, et ta ei ole sündinud ennast praegu kasvatava ema kõhust. Samuti teab ta midagi sellest, kuidas ta uude perekonda sattus. Koolieeliku eas lapsed õpivad rääkima „lapsendamise keelt“ ilma, et nad tegelikult selle kõige tähendusest aru veel

saaksid – nende sõnavaras on kasutusel sõnad „lapsendatud, bioloogiline ema“ jt. Tihtipeale arvavad vanemad, et laps, kes on kuulnud informatsiooni oma lapsendamispäritolu kohta ja räägib sellest, mõistab pere olukorda ning rohkem ei ole vaja seda teemat puudutada. (Brodzinsky, 2011) Tegelikult see nii ei ole, laps areneb pidevalt ja vanemaks saades õpib ta nägema erinevaid aspekte lapsendamise kohta. Seetõttu on oluline peres sellest tihti rääkida ja luua turvaline ja avatud keskkond teema käsitlemiseks (Reinoso, Jufer ja Tieman, 2012). Minnes lasteaeda, mõistab laps paremini oma erinevust teistega. Hiljuti lapsendatud lapsel on märgatav erinevus sõnavaras ja suhtlusoskustes. Enamjaolt on lapsendatu heaolu suuremal määral tagatud väiksemates lasteaiarühmades, kus nad saavad end turvalisemalt tunda ja lihtsamini uude eluolusse sisse elada. (Socialstyrelsen, 2007: 106)

2.3.2 Põhikooli iga

Kooliikka jõudes läbivad lapsed mitmeid kognitiivseid muutusi, mis aitab neil paremini mõista oma staatust. 6-12. eluaasta vahel areneb inimese probleemide lahendamise võime ning nad suudavad luua põhjus-tagajärgseid. (Child Welfare Information Gateway, 2015) Öeldakse, et 7-10-aastased lapsed hakkavad aru saama sellest, mida nad on alati teadnud. Selles eas hakkab laps mõtlema analüütilisemalt ja ta mõistab, et tegelikult oleks nende sünnipärastel vanematel olnud ka teisi variante lisaks lapsest loobumisele. Lihtsustatud kujul leiab laps, et kui tema sünnipärased vanemad olid liiga vaesed, oleksid nad võinud tööle minna jne. Sellised mõtted tekitavad lapses segadust ja toovad kaasa kahtlused, kas tema sünnipärased vanemad teda üldse kunagi tahtnud on. Tulenevalt sellest hakkavad nad kahtlema iseendas kui inimeses ja oma päritolus. (Hoopes, 1993: 149) Samuti muutub nende kognitiivne võimekus, mis puudutab laiemat teadlikkust ja kuidas nad mõistavad perekonda kui nähtust. Nooremas eas olevad lapsed tõlgendavad perekonda kohana, kus nad elavad ja kus ümbritsevad inimesed neid armastavad. Vanuse kasvades aga hakkavad nad mõistma perekonda ühendavate bioloogiliste sidemete olulisust. (Brodzinsky, 2011)

Konkreetsel kasvuetapil areneb lapsel ka loogiline mõtlemine ja ta suudab luua seoseid selle vahel, et lapsendamise käigus ta ainult ei saanud uut pere, vaid kaotas vana ning sellega kaasneb kaotus ja leinatunne (Lifton, 2007). Alates 6. eluaastast omandab laps oskuse vaadata olukordi teiste inimeste perspektiivist ja empaatilisuse. Need konkreetsed oskused aitavad lapsel kontseptualiseerida sünnivanemate probleeme ja neil tekib mure oma sünnipäraste vanemate pärast – kas nad ehk on kurvad ja kahetsevad oma otsust laps ära anda.

(Brodzinsky, 2011) Barbara Yngvesson (2002) on arutlenud, kas lapse lapsendamisele andev ema on heategija, kes on isetu ja teeb „kingituse“ lapsele, andes talle võimaluse kasvada paremates tingimustes või siis ei tohiks ükski ema, kes oma last armastab, suuta oma lapsest loobuda. Kas ehk annab ema lapse just seetõttu, et ta teda nii palju armastab ja tema ülimat loovutust peaks ühiskond tõlgendama vaprusteoga, millega paljud toime ei tuleks? Lapsendatud lapsed on tõdenud, et ükskõik, mis põhjustel on sünnipärane ema neist loobunud, ei muuda see teadmise nende tundeid paremaks ega pane vähem kahtlema oma väärtuslikkuses teiste jaoks. (Yngvesson, 2002)

Sellel hetkel on oluline vanemate tugi. Kui lapsed suudavad lapsendamise fakti juba endamisi analüüsida, püüavad nad samal ajal ka mõista, mis see teiste jaoks tähendada võib. Child Welfare Information Gateway (2015) antud soovitusel ütlevad, et vanemad peavad pakkuma lapsele tuge ja aitama tal vastata tekkinud küsimustele oma päritolu ja mineviku kohta. Lapse edaspidise heaolu tagamiseks ning tulevikus tekkivate identiteedi arenguprobleemide vältimiseks peaksid vanemad rääkima avatult lapsendamisest ja sellele eelnenud ajast lapse kodumaal. Kindlasti ei tohiks vanemad kirjeldada lapsele tema sünnipäraseid vanemaid negatiivselt ja olulisele kohale võiksid tõusta perekondlikud rutiinid, mis on seotud lapse päritoluga: lapse kodumaa riiklikud pühad, lapsendamise otsuse ja perekonna loomise tähistamine jms (Child Welfare Information Gateway, 2015)

2.3.3 Nooruki iga

Koos täiskasvanuks saamisega areneb inimesel ka abstraktne mõtlemine - võimekus ja oskus mõista, mida lapsendamine tegelikult tähendab. Samal ajal, kui eakaaslased loovad oma minapilti – kelleks nad saada tahavad ning millisena kujutavad ette tulevikku, tegeleb lapsendatud noor ikka veel oma staatusega ning mineviku sündmuste ja nende tähenduste mõtestamisega. Neil on raskusi samastuda sel hetkel oma eakaaslastega ning puudu jääb aega ja energiat tegeleda vajaliku tulevikupildi loomisega, mis on konkreetsele arenguetapile omane. (Socialstyrelsen, 2007: 107) Kui lapsendatu staatus võib tekitada lapse mahajäämist loomulikest arenguetappidest, on tema parimates huvides iga varasem etapp läbida ilma, et vanemad kiirustaksid teda tagant, jättes vahele mõned olulised etapid lapse kohanemisel oma staatusega.

Teismelise ikka sattudes laieneb silmaring ja teadmised ning nooruk saab teadlikumaks lapsendamise protsessi seadusandlusest ja selle juriidilistest aspektidest. Võib tekkida hirm, et

sünnipärased vanemad soovivad teda kunagi veel näha ja nooruk kardab, et teda soovitakse tagasi. (McGinn, 2007) Positiivseks küljeks silmaringi laienemisel on aga see, et laps hakkab nägema lapsendamise protsessi osana sotsiaalsüsteemist, mille ülesandeks on lapsele parema eluolu tagamine uues keskkonnas. (Brodzinsky, 2011) Samal ajal tekib ka arusaam, kuidas teda ümbritsevad inimesed lapsendatu staatust tõlgendada võivad. Võib tekkida hirm, et lapsendamist defineeritakse kui „teine parim võimalus“ ning sellega võib kaasneda enesehinnangu langus. (Brodzinsky, Schechter ja Hening, 1992: 103) Teismeliste jaoks on hirmutav lahkuda pere juurest ning alustada iseseisvat elu. Samuti tekitab lapsendatutes hirmu romantiliste suhete loomine, kuna nad kardavad taaskogeda lahkumineku valu (Socialstyrelsen, 2007: 108).

Nagu kõik teismelised, püüavad sellel eluetapil ka lapsendatud teismelised ennast defineerida ja identifitseerida selles maailmas ja ühiskonna osana (Hoopes, 1993: 152). Enese leidmise protsessis peavad nad leidma enda koha kahe erineva päritolu vahel (Nydham, 1999). Sellel ajal on oluline suhelda avatult oma praeguste vanematega ja saada neilt tuge ja nõu (Hoopes, 1993: 152).

2.3.4 Täiskasvanu iga

Lapsendatu, mõistes üha rohkem lapsendamise tähendust hakkab juba teismelise eas tundma leina ja igatsust oma sünnipäraste vanemate, õdede-vendade, tädide-onude ja vanavanemate üle, kes tal kunagi olla võisid. (Pavao, 1998) Samuti igatsevad nad inimesi, kes neist asenduskodusse maha jäid. Lisaks kaotatud inimestele võivad lapsendatud tunda täiskasvanu eas oma senise identiteedi ja staatuse muutust, kui avastavad tänu tekkinud teadlikkusele, kuidas lähedased nendesse tänu lapsendatu staatusele negatiivsemalt suhtuda võivad. Kirschner (1990) nimetab kogetut „lapsendatud lapse sündroomiks“, mis võib põhjustada noores täiskasvanus impulsiivsust, soovi manipuleerida ja emotsionaalset tagasihoidlikkust.

Täiskasvanu eas hakkavad lapsendatud enda identiteedi loomise puhul omaks võtma lapsendamise fakti. Neis tekib uudishimu oma mineviku vastu ja nad hakkavad seetõttu uurima oma päritolu. Brodzinsky (2011) leiab, et igal lapsendatul on oma individuaalne viis samastuda oma bioloogiliste juurtega. On leitud, et Rootsi rahvusvaheliselt lapsendatud lapsed tunnevad ennast enamasti koheselt rootslastena, sama ajal kui näiteks USAsse rahvusvaheliselt lapsendatud lapsed jääb enda rahvuslikku kuulumist identifitseerima sama rahvusgrupiga, mille liikmed nad olid enne lapsendamist. Rootsi keskkond on multikultuurne,

kus nad ei eristu välimuse poolest. Noores täiskasvanueas mõtestavad lapsendatud lapsendamise fakti enda jaoks nii isiklikus, pere ja sotsiaalses kontekstis. Identiteedi kujunemise käigus võivad nad soovida leida rohkem informatsiooni oma sünnipäraste vanemate kohta. (Howell, 2009) Sünnipäraste vanemate kohta uurimine võib lapsendatu leinatunnet suurendada. Leinamine on loomulik protsess, mis hõlmab rahutust, viha ja kurbust. Lapsendatute lein on eriline selle poolest, et see ei ole lõplik ja igavene kaotus, nagu surm seda on. Kui lapsed kasvavad, mõistavad nad kiiresti, et neil elavad kuskil bioloogilised sugulased. Väga loomulik on, et sel ajal hakkavad lapsed fantaseerima nendega kohtumisest ning tavaliselt nad ka kohtuvad. Võimaluse olemasolu nendega tutvuda võib muuta aga leina raskemaks ja pikemaks protsessiks. (Lifton, 2007)

Maailma praktika näitab, et lapsendatud lapsed enamjaolt huvituvad oma päritolust ja bioloogilistest juurtest kodumaal. Lapse täisealiseks saamisel kardavad paljud lapsendajad, et nende täisealiseks saanud laps soovib oma bioloogilisi juuri otsima hakata ning oma bioloogilised vanemad enda ellu kaasata (McGinn, 2007). Lifton (2007), põhinedes oma uurimustele väidab, et enamus lapsendatud ei otsi aga oma bioloogilisi juuri enne 20ndaid - 30ndaid eluaastaid või enne oma kasuvanemate surma, aga võib arvata, et tegelikult on nad oma bioloogilisi vanemaid soovinud leida sellest ajast, kui mõistsid, et on lapsendatud.

2.3.5 Lapsendatu identiteet

Rahvusvaheliste lapsendamiste arvu kasv Rootsis hilistel 1960ndatel ja varastel 1970ndatel tõi kaasa avalikud arutelud laste päritolu teada saamise kohta. Arvamus bioloogilise tausta olulisuse kohta tõusis esile ning see ühendati lapse identiteedi arenemise teemadega, mis sundis lapsendajaid olema lapsega tema päritolu kohta avatud ja julgustama neid selle üle uhkust tundma. (Lindgren ja Nelson, 2014) Hiljem pandi sarnased põhimõtted kirja ka LÕK-s, mis kinnitasid lapse õigust saada teada oma etnilist, usulist, keelelist ja kultuurilist tausta (1991) ja muutusid rahvusvaheliselt aktsepteeritud normiks. 1993. aastal vastu võetud Haagi konventsioonis määrati lapse õigus säilitada oma kultuuriline, etniline ja religioosne päritolu. Lapse toetamine bioloogiliste juurte otsimisel peegeldus ka sotsiaalsfäärade töös ning sotsiaaltöötajad hakkasid pakkuma strateegiaid nii vanematele laste toetamiseks kui ka ise perekondi nõustama (Lindgren ja Nelson, 2014).

Rahvusvahelise lapsendamise puhul ei tekita lapses uudishimu ainult bioloogilised juured ja tema sünnipäraste vanemate tegemised, oskused, välimus ja huvialad, vaid ka tema sünnimaa

traditsioonid, kultuur ja eluolu (Lindgren ja Nelson, 2014). On oluline, et vanemad ei prooviks lapse huvi maha suruda, vaid toetaksid teda ja õpiksid koos perega tundma lapse sünnipärase riigi kultuuri ja traditsioone. Tihtipeale tähistatakse koos päritoluriigi pühasid või võetakse ette perekondlik reis, elatakse kaasa rahvusvahelistel võistlustel ning valmistatakse päritoluriigi rahvustoite. (Pryor ja Pettinelli, 2011)

2.4 Rahvusvahelise lapsendamise mõju perele

Lapsendamine mõjutab nii positiivselt kui ka raskusi tekitavalt mitmeid lapse ja vanema eluaspekte. Lapsendamine pakub lapsele stabiilsust, armastust, hoolitsust, turvatunnet ja eluaegseid peresidemeid. Täiskasvanutele annab see võimaluse olla vanemad ning kogeda sellega koos käivaid rõõme. Nad saavad lapse, kes neid vajab, keda nad püüavad koos kasvatada ja kelle eest hoolitseda. Vanemate rõõmudeks on olla vajatud ning kogeda koos lapse arengut rääkimises, liikumises ja kasvamises. (Brodzinsky, 2011)

Lapsendamisotsuse vastuvõtmisele eelnev aeg, lapsendamise protsess ning sellele vahetult järgnev aeg on vanematele emotsionaalselt keeruline. Raskusi ja probleeme lisab olukord, kui laps on lapsendatud teisest riigist. Lisaks lapsele on ka vanemad haavatavad ning on tundnud kaotusvalu. Mõni pere ei saa lapsi viljatuse põhjustel, mõni omal valikul. Võime leida põhjuseid geneetikas, kus vanemad ei taha mingisugust haigust edasi kanda oma järeltulijatele. Mõni pere on juba saanud ühe lapse, kuid teist ei ole enam võimalik, isegi kui nad sooviksid temale õdesid-vendasid. Kuna kunstlik viljakusravi on kallis ning ei garanteeri tulemusi, on paljud elukaaslased pöördunud rahvusvahelise lapsendamise poole. Rahvusvaheline lapsendamine annab eeliseid siseriikliku lapsendamisega võrreldes – turvatunne lapse sünnipärase vanemate kauguse tõttu ning lühemad ootejärjekorrad lapsendamiseks. (Pryor ja Pettinelli, 2011) Ameerika lapsendajate seas läbiviidud küsitluses selgus, et lapsendamiseks loa saamise taotlemine on suhteliselt keeruline protsess ning mitmed on leidnud, et paberitöö on frustreriv ning isiklike fakte enda kohta rääkida on emotsionaalselt keeruline. Samuti arvavad vanemad, et nii mitmedki etapid hindamisel on ebavajalikud – muidu saadakse ju lapsi maailmas igapäevaselt, ilma uurimise ja koolitusteta. Ometigi on peetud lapsendamist emotsionaalselt lihtsaks, kuna soovitud lõpptulemus lapsi saada on garanteeritud. Pärast lapsendamise protsessi ja kohtuotsust ei muutu olukord lapsendajate jaoks aga lihtsamaks. Probleeme on kohanemisega ning lapsega suhtlemisel ja tema tundma õppimisel. (Pryor ja Pettinelli, 2011) Rahvusvaheline lapsendamine tähendab

erilist vanemlikku vastutust lapsendades endale lapse, kes juba eksisteerib indiviidina. Kui laps sünnib perekonda, on vanemad kaasatud tema ellu juba algusest. Kui laps on adopteeritud, on lapsel juba hulk kogemusi enne uute vanematega kohtumist. Lapse sünnipärasel vanemad, sõltumata sellest, kas nad on elus või surnud, jäävad igaveseks uue pere eluosaks – lapse päritolu pärandiks. (Socialstyrelsen, 2007: 28) Vanemaks saamine tähendab uue eluetapi algust ja uute rollide omandamist. Vanemaks olemine on lapsendatud lapse puhul tavapärasest erinev, kuna laps ei ole ema kõhus kasvanud ja kiindumussuhe ei ole veel kujunenud. Uus pere peab kõikidele osapooltele andma rahu ja aega kohanemiseks ning looma ühised käitumismustrid, suhtlusviisi ja tavad. See võtab aega ja nõuab kannatust, et saada sisse loomulik pererütm.

Probleemiseade

Lapsendamine jaguneb siseriiklikuks ja välismaale lapsendamiseks ning konkreetset teemat on võimalik uurida nii lapse, spetsialistide kui ka lapsendajate või lapsendada andnud vanemate vaatevinklist. Eestis on lapsendamist uuritud peamiselt spetsialistide vaatenurgast ning on vaid üksikud tööd, mis käsitlevad lapsendajate ning lapsendatud laste arvamusi.

Viimane uurimus, mis puudutab välisriiki lapsendamist ja mis kajastab rahvusvahelist lapsendamist, on Anni Ambergi (2014) poolt läbi viidud uurimus teemal „Rahvusvahelise lapsendamisprotsessi kogemuste kirjeldus“, kus ta kirjeldab adoptiivvanemate ja laste kogemusi Eestist Ameerikasse lapsendamise protsessist. Tema tööst selgus, et lapsendamise motiiviks on enamasti lastetus ning otsuseni, et just Eestist laps lapsendada, jõutakse pigem juhuslikult. Põhinedes Ambergi magistritöös osalenud intervjueeritavate lugudele, on Eestist lapse lapsendamine pikaajaline ja keerukas protsess. Esitatud andmetest selgus, et lapse vajadused ei ole lapsendamisprotsessis alati esmaseks tõstetud. Lapsendamisel ei olnud määravaks lapsendajate sobivus lapsega, vaid lapsendajate soov konkreetset last lapsendada. Lapse parim huvi ei olnud rahvusvahelistes konventsioonides nõutavalt esindatud ja lapsi ei valmistatud ette asenduskodust lahkumiseks ning uue kultuuri ja perega liitumiseks ja neile ei võimaldatud pika lapsendamisprotsessi jooksul oma tulevase perega emotsionaalse suhte loomist.

Haagi konventsiooni järgselt on Eesti üks rahvusvahelise lapsendamise partnereid Rootsi, kuid pole uuritud, kuidas kogevad kahe riigi vahelise koostöö protsessi lapsendajad.

Käesolev magistritöö keskendub rahvusvahelisele lapsendamisele Eesti Vabariigist Rootsi Kuningriiki. Eesmärgiks seadsin uurida lapsendajate vaatenurka lapsendamise protsessist, sest uue lastekaitseaduse jõustumisega hakatakse muutma senist lapsendamise protsessi ja seega on vajalikud ka eelnenud praktika kirjeldused. Vastavat teemat on raske Eestis uurida, sest rahvusvahelise lapsendamise juhtumeid on vähe ja tänu ametnike kohustusele hoida lapsendamise saladust, on keeruline leida üles Rootsi lapsendajaid, kes on Eestist lapsendanud ning nende kogemusi teada saada. Soovisin teada saada, mida Rootsi lapsendajad räägivad iseenda kogemustest lapsendamisega: mis olid nende motiivid lapsendada, miks nad valisid lapsendamise riigiks just Eesti, kuidas kirjeldavad nad protsessi käiku ning lapsendamise mõju nende perele ja laste kohanemist uue elukeskkonna ja lapsendatu staatusega.

Seda teemat oleks tarvis Eestis rohkem uurida, kuna ka pärast mitmekümne aastast praktikat rahvusvahelises lapsendamises, puudub meil siiani väga oluline informatsioon. Me teame vähe, mida rahvusvaheline lapsendamine lapsele tegelikult tähendab ja kuidas see talle mõjub. Samuti ei tea me, kuidas on lapse huvid rahvusvahelise lapsendamise protsessis esindatud, kuna Eestis on konkreetset valdkonda vähe siseriiklikult reguleeritud. On oluline teada, kuidas Rootsi kui ühe põhilise Eesti rahvusvahelise lapsendamise koostöö riigi pered lapsendamise protsessi kirjeldavad ja mida nad selles muudaksid.

Käesolev töö on oluline, kuna annab lugejatele ülevaate väheräägitavast rahvusvahelise lapsendamise protsessist. Peaaegu kajastamata on jäänud lapsendajate endi arvamus ja kogemus rahvusvahelise lapsendamise mõjudest, kuid ometigi see on oluline nii poliitika kujundamises kui ka praktikas.

Uurimus keskendub lapsendajate arvamusele ja uurimisküsimused sellele, kuidas on korraldatud rahvusvahelise lapsendamise protsess kahe riigi koostöös ning kuidas kirjeldavad rahvusvahelise lapsendamise mõju lapsendajad oma perele. Käesoleva magistr töö raames olen püstitanud järgmised uurimusküsimused:

1. Millistel põhjustel lapsendavad Rootsi pered Eestist?
2. Millisena kirjeldavad Rootsi adoptiivvanemad rahvusvahelise lapsendamise kogemusi?
3. Kuidas on Rootsi adoptiivvanemate kogemuste ja Eesti Sotsiaalministeeriumi spetsialisti kirjelduse alusel Eestist välisriiki lapsendamise protsessis arvestatud lapse huvidega?
4. Kuidas kirjeldavad Rootsi pered lapsendamisjärgset lapse kohanemist ja argielu uues keskkonnas?

III Metoodika

3.1 Uurimuse metoodika

Käesoleva magistritöö raames kavandatud uurimuse läbiviimiseks olen valinud kvalitatiivse lähenemise, mis võimaldab mul uurida rahvusvahelise lapsendamise käsitlusi ja tähendust just nende inimeste vaatevinklist, kes on ise rahvusvaheliselt lapsendanud Eestist pärit lapse. Sotsiaalkonstruksionistlikust teooriast lähtuvalt on sotsiaalne reaalsus osalejate poolt koos loodud ning selle reaalsuse mõistmiseks on oluline uurida osalejate arvamusi. Tähtis on teada, mida arvavad lapsendajad ise välisriigist lapsendamise protsessist. Nende arvamus on unikaalne ja annab olulist infot lapsendamise protsessi kohta, mis muidu on varjatud. Tänu hästitoimivale lapsendamise saladusele on nendega raske kontakti saada ja informatsiooni sellele teema kohta leidub vähe. Otsustasin, et magistritöös seatud eesmärgi püstitamiseks on just kvalitatiivne uurimus õige.

Uurimuse andmete kogumises ja analüüsimises toetun juhtumiuuringu struktuurilistele põhimõtetele. Juhtumiuuringutes uuritakse mingisugust kindlat süsteemi, millel on eraldi funktsioneerivad osad (Sake, 1994).

Käesolevas uurimuses keskendun ühele juhtumile - rahvusvahelisele lapsendamisele, mida on uuritud erinevate rahvusvahelise lapsendamise protsessis osalejate vaadete abil – lapsendajad ja spetsialist. Gary Thomasi (2011) järgi keskenduvad juhtumiuuringud ühe konkreetse juhtumi kontekstile ja sealjuures uuritakse nii paljusid rollikandjaid, interaktsiooni, sidemeid, situatsioone, protsesse ja infot, kui on võimalik määratleda.

3.2 Uurimuse käik

Lapsendamine on Eestis olnud traditsiooniliselt salajane ja asjaga seotud isikutel, eriti protsessis osalevatel spetsialistidel, on olnud kohustus hoida lapsendamissaladust, et tagada lapse, vanema ja lapsendaja eraelu kaitse ja ära hoida soovimatut sekkumist. Seetõttu oli rahvusvaheliselt lapsendajatega keeruline kontakti saada, kuna lisaks Eestis tegelevatele ametnikele tuli usaldussuhe luua ka Rootsi ametnikega.

Sihtrühmaga kontakti saamiseks võtsin kõigepealt ühendust Tartu Maavalitsuse lastekaitse peaspetsialistiga, kelle juures tegin bakalaureuseõppes oma praktikat. Tema soovitas mul kirjutada Rootsi lapsendamisagentuuri Adoption Centrum. See Rootsi institutsioon on Eesti

Sotsiaalministeeriumi partner rahvusvahelise lapsendamise korraldamisel. Minu esmase pöördumise peale ei vastatud ning seejärel sain MTÜ Igale Lapsele Pere juhatuse liikmelt isikliku kontakti Adoption Centrumi endise töötajaga. Tema suunas mind omakorda edasi Carolina Bustamante juurde, kes tegeleb lapsendamisprotsessi järgse nõustamisega ning omab lapsendajate kontakte. Bustamante palus mul täpsustada intervjuude eesmärki ning koostada pöördumiskiri peredele. Kogu meie suhtlus toimus inglise keeles ning ka peredele saadetud kirja koostas inglise keeles. Rootsi vahendajaga suhtlemine oli võrdlemisi pikk protsess, sest igale minu kirjale vastati vähemalt kahe nädalase viivitusega. Kontakti otsinguid alustasin septembris ning kirjad peredele jõudsid kohale alles detsembri lõpus.

Uue aasta alguses kontakteerus minuga kaks Rootsi peret, kes olid saanud kirja abipalvega Carolinalt ning soovisid mind meeleldi aidata. Mõlemad pered olid nõus nii näost näkku vestlusega Rootsis kui ka läbi Skype vahenduse.

Olles läbiviinud intervjuud Rootsi peredega Skype'i abil, leidsin, et intervjuudest saadud informatsiooni mõistmiseks on parim vestelda ka mõne spetsialistiga. Seetõttu võtsin kontakti Sotsiaalministeeriumiga ning sain võimaluse juba järgmisel päeval kohtuda ühe Sotsiaalministeeriumi ametnikuga laste ja perede osakonnast. Intervjuu spetsialistiga kestis peaaegu kaks tundi eesmärgil koguda rohkem informatsiooni rahvusvahelise lapsendamise protsessi kohta Eestis ning aitamaks paremini mõista Rootsi adoptiivvanemate poolt räägitut.

3.4 Uurimuses osalejad

Uurimuses osalesid neli Rootsi adoptiivvanemat kahest erinevast perekonnast, kes olid Eestist lapsendanud mõlemad korraga kaks last ajavahemikul 2010-2015. Mõlemat intervjuueeritud pere esindasid pereema ja –isa koos.

Võttes töö kirjutamisel arvesse konfidentsiaalsusreegleid, muutsin analüüsis uurimuses osalenud inimeste nimed ning üldistasin mõningaid fakte (kohanimed, aastaarvud jms).

- Esimene perekond - perekond Friis: ema Trine (34) ja isa Uffe (38) olid lapsendanud eesti päritolu õe Kadri (6) ja venna Priidu (2).
- Teine perekond – perekond Boisen: ema Marie (39) ja isa Peter (34) olid lapsendanud vene päritolu õe Jaana (4) ja venna Andrese (4).

3.5 Andmete kogumine

Rootsi perekondadega viisin intervjuud läbi inglise keeles. Kuna ka minu esialgne kirjalik pöördumine peredele oli inglise keeles, puudus mul hirm keelebarjääri osas. Olen iseenda võõrkeele oskuses kindel ja tunnen end rääkides mugavalt ning põhinedes esialgsele kirjavahetusele peredega võisin ka nende inglise keele oskuses kindel olla.

Intervjuu kava aluseks olid uurimisküsimused. Lähtudes uurimuse eesmärgist oli oluline teada saada intervjuueeritavate kogemusi rahvusvahelise lapsendamise protsessis. Palusin neil meenutada lisaks detailidele ka emotsioone. Soovisin, et pered räägiksid lapsendamise protsessist alates esimesest mõttest lapsendada kuni selle mõjust tänase päevani. Mõlemad pered olid väga avatud ja lisaks küsitud küsimustele tõusis esile ka mitmeid kõrvalteemasid. Peredel ei tekkinud probleeme lapsendamisest rääkimisega ega nende hirmudest lapsendatud lapse kasvatamisel.

Mõlemad intervjuud kestsid veidi üle tunni aja Skype'i vahendusel. Peredel konfidentsiaalsusega probleeme ei olnud – mõlemad perekonnad olid nõus intervjuu ka Rootsis oma kodus läbi viima, kuid kuna neile sarnased ajad ei sobinud, ei pidanud ma vajalikuks kaks korda Rootsis külas käia. Perekond Friisiga saime me sobiva intervjuu aja kohe kokku lepitud, kuid perekond Boisenile pidin ma veel kuu aega mitmeid kordi e-kirju saatma enne kui saime intervjuu aja kokku lepitud. Uurijana muutusin ma oodates murelikuks, kuid enne kui olin sunnitud otsima uue pere kontakte, sain ma intervjuu perekond Boiseniga tehtud.

Üks perekond soovis teha videovestlust, teise perega toimus tavaline internetikõne, kuid profiilipildilt nägin nende perefotot. Kummagi perega intervjuude läbiviimisel ei olnud probleeme internetiühendusega ega muid takistavaid ja segavaid asjaolusid, mõistsime üksteist hästi. Nii perekond Friisi kui ka perekond Boiseni pereisa võõrkeele oskus oli võrreldes pereemadega parem ning seetõttu rääkisid nemad rohkem. Kuigi emade inglise keel oli grammatiliselt puudulik, soovisid nad peaaegu iga isa vastust minu küsimusele täiendada emotsionaalse kommentaariga.

Vesteldes Sotsiaalministeeriumi esindajaga, toetusin eelnevalt teooria osas kirjeldatud informatsioonile Eesti ja Rootsi rahvusvahelise lapsendamise protsessi kohta ning püüdsin

eelnevalt teadasaadut täpsustada. Samuti põhines meie vestlus juba varasemalt läbiviidud intervjuudele peredega.

3.6 Andmeanalüüsi meetod

Andmete analüüsimiseks toetusin kvalitatiivse sisuanalüüsi põhimõtetele ning tegin temaatilist analüüsi (Kalmus, Masso ja Linno, 2015). Andmeid analüüsidest lähtusin just kogutud andmete sisust, mitte uurimisküsimustest. Intervjuud peredega transkribeerisin esialgu inglise keeles, seejärel tõlkisin eesti keelde ja kohandasin lauseid mõtte paremaks edastamiseks. Hiljem kodeerisin teksti ja vastavalt koodidele koondasin peredelt ja spetsialistilt saadud intervjuu osad ühistesse kategooriatesse.

IV Analüüs ja arutelu

4.1 Lapse parim huvi

Nii rahvusvahelised kui ka Eestis kehtivad seadusaktid ütlevad, et rahvusvahelise lapsendamise protsessis peab olema lapse parim huvi seatud esikohale. Oma uurimistöö käigus sain võimaluse rääkida Sotsiaalministeeriumi esindajaga, kes kordas lapse heaolu olulisust: „*Lapse parim huvi on esindatud, kui vanematel on motiiv – soov olla vanemad. Nad on valmis armastama last tingimusteta*“. Spetsialist rõhutas, et lapsel on igal juhul parem kasvada perekonnas, mitte asenduskodus. „*Mis siis, kui laps peab vahetama keele- ja kultuurikeskkonda. Tänapäeval lähevad paljud pered koos lastega Inglismaale või Soome – ja seal peab terve pere iseseisvalt kohanema. Rootsi minnes on lapsele juba keskkond loodud ja perel on aega keskenduda vaid lapsele*“.

Enne lapsendamist käivad lapsendada soovijad lapse parima huvi edaspidise tagamise eesmärgil koolitustel, nõustamistel ja põhjalikul hindamisel ning neis, kes lõpuks lapsendamiseni jõuavad, ei pea kahtlema, kas laps saab hea pere või mitte. Seega toetab Sotsiaalministeeriumi ametnik igati rahvusvahelist lapsendamist ja näeb, et kogu protsess on üles ehitatud lapse parimatele huvidele. Lapse parimat huvi on arvestatud protsessi igas etapis: lapsendajate koolitusele saatmine, nende sobivuse hindamine, lapse ja vanema kokkuviiimine ja infovahetus ning külastus.

Peres keskkond toetab lapse arengut: „*Laps saab peres olla laps – pinge ja hirm tundmatuse ees läheb ära,*“ ütles spetsialist, kirjeldades laste tervisliku olukorra paranemist juba mõne kuu jooksul pärast lapsendamist. Lapsendajad toetavad last ja sellest hetkest alates on lapsel võimalus areneda just nii nagu talle loodud tingimused seda võimaldavad. „*Minevik on see, mis teeb asenduskodus elavate laste kasvatamise raskemaks. Püsiv perekond annab lapsele uue võimaluse ja nad paranevad*“. Ka Brodzinsky arenguteooria kinnitab, et lapsendatute võimalikud probleemid ei ole seotud mitte lapsendamise või keskkonna vahetamisega, vaid varasema eluga. Rootsi lapsendajad võtavad lapse jaoks aega. Terve nende elu hakkab keerlema lapse ümber ja seda spetsialisti arust laps ka kõige enam vajab – armastust ja tähelepanu.

Kuigi Eestis ei ole rahvusvahelise lapsendamise protsessi käiku reguleerivaid paragrahve seadustes, välja antud juhtnööre ega ka soovituslikke tekste, tõdeb ametnik, et protsessid

toimuvad vastavalt väljakujunenud praktikatele. Kirjeldades Sotsiaalministeeriumi esindajale uuringus osalenud vanemate vastuseid, millest suurem osa ei ühtinud tema räägitud jutuga Eesti rahvusvahelise lapsendamise kontekstis, väitis ta, et nüüd on asjad teisiti ja koostöö Rootsiiga on paremini toimiv kui kunagi varem. „*Sotsiaaltöö kontekstis ei saagi kõike kirja panna – rahvusvahelise lapsendamise puhul peab sellega tegelevatel inimestel olema elukogemust, et tunda ära õige vanema-lapse tekkiv suhe, iseseisvat mõtlemist ja loomingulisust*“. Ametniku väide, et ei saa koostada täpseid rahvusvahelise lapsendamise protsessi juhiseid, sest elukogemused on just need, mille abil saab hinnata lapsendajate sobivust, ei garanteeri lapse parima huvi esikohale seadmist. Kuna 2016. aastast hakkab rahvusvahelise lapsendamise komisjon kuuluma Sotsiaalkindlustusameti juurde ning et garanteerida rahvusvahelise lapsendamise hea praktika jätkumine, tuleks kindlasti Eesti rahvusvahelise lapsendamise süsteemi täpsemalt reguleerida. Mõistan, et sotsiaaltöötajate olulised omadused on empaatilisus, loovus, moraalsus ja teised sarnased omadused, mida ei saa õpetada, kuid just seetõttu tulekski võimalikult täpselt reguleerida need tegevused, mida saaks õppida ja regulatsioonidega tagada. Et tagada lapse parim huvi lapsendamisel, on Rootsi Vabariik kehtestanud koolituse kohustuse ja lapsendajad peavad läbima väga põhjaliku hindamise. Samuti mainis ametnik ise, et lapsevanemate leppimine kaotusega ja nende siiras tahe kasvatada last on ühed olulised argumendid, mida tuleks silmas pidada ja mida saaksid lapsendamisega tegelevad inimesed hinnata. Vestluses osalenud spetsialist tegeleb praegu soovituslike juhtnõõride koostamisega ning usun, et nende kirjapanemise tulemusel selgub koheselt, et tegelikult on lapsendamisega tegelevatel spetsialistidel rohkelt kohustusi, mille täitmine tagab nii protsessi õnnestumise kui ka laste parimates huvides tegutsemise.

4.2 Motiivid lapsendamiseks

Mõlemad perekonnad, kellega intervjuu läbi viisin, olid lapsendanud seetõttu, et nad ei olnud ise võimelised lapsi saama. Kuna Rootsis on viljakusravi esimene kord riigi poolt tasuta, proovisid mõlemad perekonnad esialgu seda varianti. Kuna ka see kummalgi perel ei õnnestunud, hakkasid nad kaaluma võimalust lapsendada. Pered leidsid, et viljakusravi on liiga kulukas ning soovitud tulemus ei ole kindel. „*Me teadsime, et lapsendades saame me kindlalt lapse, aga minnes teist teed, me ei tea, kas see toimib. Niisiis me maksame palju ja meil ei ole ikkagi lapsi. Lapsendamine oli seetõttu väga hea variant – kindel tulemus pere loomiseks*“. Teisele perele oli täiendavaks argumendiks pereema vanus: oli sellel hetkel juba 39-aastane ning ta lähenes eale, kui ta ei sobi enam lapsendajaks. Võttes riski ja püüdes

rasestuda viljakusravi abil, ei pruugi ta hilisemal ümbermõtlemlisel enam lapsendajaks sobida. Marie Boisen teadis, et lapsendamise protsessiga võib minna aastaid ja et tal on viimane aeg lapsendamise avaldus esitada.

Sotsiaalministeeriumi spetsialist väitis samuti, et enamus peresid, kes soovivad Eestist lapsendada, ei saa ise loomulikult teel lapsi. Viljatuseprobleemidest ajendatud lapsendamist on peetud pigem siseriiklikule lapsendamisele omaseks motiiviks (Tensbek, 2011) ning rahvusvahelise lapsendamisega on seostatud rohkem lapse aitamise seonduvaid motiive (Bartholet, 2005, Dillon, 2008), ent viimaste aastate trendid on näidanud, et ka välismaalt lapsendajate hulk on suurenenud nende inimeste hulk, kelle lapsendamise soov on seotud viljatusega (vt nt Amberg, 2014, Tensbek, 2011, Adoption, 2009). Mõlemad perekonnad ja spetsialist väitsid, et siseriiklik lapsendamine Rootsis ei ole võimalik, sest siseriiklik lapsendamine Rootsis on võimalik vaid peresise lapsendamise puhul. Vanemliku hoolitsuseta jäänud lapsed on asendusperedes nii kaua kuni nende sünnipärase vanemad neile järele tulevad. Rootsi kuningriigi lastekaitse süsteem jõustab ja toetab igati pere kokkujäämist ning usub, et abivajavad vanemad saavad oma probleemidele mingisuguse aja jooksul lahenduse. Kui see juhtub, peab vanematel alles olema võimalus oma lapsi kasvatada. Seetõttu jäävad vanemliku hoolitsuseta jäänud lapsed asendusperedesse tihti peale kuni täiskasvanuks saamiseni ning ei ole juriidiliselt vabad lapsendamiseks.

Spetsialisti jutust selgus, et leidub ka juhtumeid, kus motiiv on teha head. Inimene, kes on ise üles kasvanud asenduskodus ja sealt lapsendatud, soovib tihti peale ka ise lapsendada. Asenduskodus kasvanud inimestel, kellel on elus hästi läinud, tekib soov ühiskonnale vastuteene teha ning sageli hakkavad nad külastama asenduskodudes elavaid lapsi ja nendega mängimas käima. Seal käies kiinduvad nad mõnesse lapsesse ja soovivad teda lapsendada. *„Sellised juhtumid on ohtlikud, kuna protsess hakkab toimima üle ametnike ning lapsendamise protsess pööratakse pea peale – ametnikud ei saa veenduda motiivides ja lapse parima huvi tagatuseks“*. Samuti on olnud juhtumeid, kus perele on Jumal „öelnud“, et tuleks lapsendada. Selliste motiivide puhul tuleb põhjalikult tegelikku lapsendamise soovi uurida. Näiteks Anni Ambergi (2014) uurimuses nimetasid uurimuses osalenud USA pered motiivina nii isiklike kogemusi asendushooldusel kasvamisega kui ka kristlikest põhimõtetest tulenevaid motiive. Sotsiaalministeeriumi esindaja väitis, et motiiv „head teha“ ei ole tavaliselt põhjalikult kaalutletud otsus. Seletades sellistele lapsendajatele lapsendamise

protsessi, lapse üleskasvatamist, probleeme lapse minevikuga ja sellega tegelemist, ehmuvad lapsendajad. Selliste juhtumite puhul soovivad lapsendajad head tehes endale last, mitte lapsele pere – motiiviks ise parem inimene olla: „*Näitab, et inimene ei ole seda otsust mõelnud lapse suhtes läbi, vaid pigem, et on hästi tore, kui tal oleks laps*“. Kõige läbipaistvam põhjus lapsendamiseks on siiski soov olla vanem, aga bioloogiliselt ei ole see erinevatel põhjustel õnnestunud. Sotsiaalministeeriumi ametnik peab sellist motiivi lapse jaoks kõige paremaks, sest: „*Tavaliselt on pered läbinud juba leinaetapi, mida põhjustab viljatus. Siis käivad nad kunstlikus viljastamises – kallis, kurnav, frustreriv. Selleks ajaks, kui lapsendajad jõuavad lastekaitse töötaja juurde, on nad juba niivõrd küpsed, et neil on siiras soov hoolitseda lapse eest. Tahavad juba oma armastust jagama hakata – vahet ei ole, mitu last või millised – lihtsalt soovivad lapsi*“. Kuna spetsialistide esmane ülesanne on laste heaolu arvestada lapsendajatele loa andmisel, on huvitav, et spetsialistid usaldavad pigem peresid, kellel on motiiv lapsendamiseks tekkinud viljatusest – kindel garantii, et nad soovivad lapsendada, kuna tahavad perre lapsi ja nende eest hoolitseda. Heatahtlik ja altruistlik motiiv ei ole piisavalt usaldusväärne. Sotsiaalministeeriumi ametnik väljendab selles osas kahtlust, sest tundub arusaamatu, et keegi tahaks kasvatada võõraid lapsi, kuna on levinud seisukoht, et pigem soovitakse „oma lapsi“, kes jätkaksid perekonna liini. Seda arusaama kinnitavad ka Tensbeki (2011) magistritöö tulemused siseriiklikust lapsendamisest: lapsendajate motiiv lapsendada – nad ei ole võimelised ise lapsi saama ja alles teise ja ainsa variandina kaaluvad nad lapsendamist.

4.3 Eestist lapsendamise põhjused

Kuna Rootsisiseselt ei olnud peredel võimalik lapsendada pidid nad mõtlema riikide peale, kuhu avaldus esitada. Kui perekond Friisil tekkis võimalus valida, millise riigi poole nad lapsendamistaotlusega pöörduvad, olid otsustavateks teguriteks lühike vahemaa ja sarnane välimus. Tulevased vanemad kartsid, et kui lapsendada erineva välimusega laps, võib tal tekkida koolis probleeme, kuna lapsed võivad paraku olla kohati tema nahavärvi suhtes diskrimineerivad ja see tekitab lapsele kohanemisel lisaraskusi. Vesteldes Sotsiaalministeeriumi spetsialistiga selgus, et paljudele lapsendajatele on oluline lapse sarnane välimus nendega, siis on nii lapsel kui ka vanematel lihtsam. Seetõttu pöörduvadki paljud rootslased eelkõige Eesti poole oma avaldustega.

Marie ja Peter Boiseni esimene valik lapse päritolumaale oli Kasahstan, sest ka pereisa juured on sealt kandist, mis kinnitab lapse sarnase välimuse ja päritolu olulisust vanematele. Rootsil koostöölepet Kasahstaniga ei ole ja pere pidi leidma teise lahenduse. Järgmisena soovisid nad pöörduda Bulgaaria lapsendamise institutsioonide poole ning esialgne taotlus sinna ka anti, aga kuna perekond sobis veel vaid mõned aastad lapsendama, siis pöördus Adoptium Centrumi töötaja informatsiooniga Eestis kahe kodu ootavast lapsest ise Boisenite poole. Sellele järgnes uute dokumentide vormistamine ja valik Eestist lapsendada oli saatuse tahtel juhuslik. *„Kõigepealt mõtlesime Kasahstani peale, siis Bulgaaria. Rootsis on lapsendajatele kehtestatud vanusepiir – ei saa lapsendada, kui oled vanem kui 43 eluaastat. Ja siis sotsiaaltöötaja ütles, et Eestis on kaks last – ja meie mõtlesime, et miks mitte siis Eesti“*. Ka Anni Ambergi (2014) magistritöös, kus ta uuris Ameerika lapsendajate põhjuseid just Eestist lapsendada, ei tulnud esile mingisugune kindel motiiv, vaid pigem juhuslik valik. Tundub, et lapsendajatele on oluline võimalikult kiiresti protsessiga edasi minna ja kui sotsiaaltöötaja soovib Eesti poole pöörduda, sest seal järjekord lühem, siis lapsendajatel ei ole selle vastu midagi. Lapsendajate koolitusmaterjalid ega sotsiaaltöötajate hindamisjuhendid lapsendajatele ei sätesta nõuet, et lapsendajad peaksid tundma selle riigiga mingisugust emotsionaalset sidet, kuhu lapsendamise dokumentidega pöördutakse. Samuti ei ole loodud eeldust, et lapsendajad peaksid olema rohkem teadlikud lapse päritolumaast – kultuurist ja kontekstist, kus laps on sündinud. Toetudes eelnevatele uurimustele ja käesolevas magistritöös kirjeldatud perekondade lugudele võib arvata, et lapse sarnane välimus lapsendajatele on olulisem kui sarnane päritolu taust. Perekond Boisen soovis küll esialgu lapsendada Kasahstanist, sest siis oleksid lapsed jaganud pereisaga ühist kultuuri, kuid ei pidanud seda enam oluliseks, kui said teada, et nendega välimuselt sarnased lapsed on Eestis ja koheselt „vabad“ lapsendamiseks.

4.4 Lapsendajate ootused lapsele

Mõlemad perekonnad ootasid väga oma perekonda lapsi ning nagu oma lapse puhul ei tea lõpptulemust, ei olnud ka neile oluline seada kriteeriumeid lapse soo või tervisliku seisundi kohta. Samuti olid mõlemad pered avatud rohkem kui ühele lapsele ning laps võis olla ka vanem kui paar kuud, mida enamus Rootsi lapsendajaid eelistavad. Perekond Boisen tegelikult isegi soovis vanemaid lapsi – 3-8-aastaseid, sest leidsid, et suur vanuse erinevus laste ja nende vahel võib tekitada ebamugavust mõlemale poolele tulevikus. Sotsiaalministeeriumi spetsialist väitis, et tegelikult ei ole lapsendajate vanus niivõrd määrav – sõltub lapsendatava vanusest. *„Oluline on vanemate suutlikkus last kuni 18-aastase ni*

toetada ja tema eest hoolitseda“. Kui Rootsi nõuded lapsendajatele on väga mitmekesised ning lapsendamise süsteem on lapse parima huvi tagamiseks põhjalikult läbi mõeldud, siis Eesti paindlikud kriteeriumid lapsendajatele jätavad nii mõneski kohas tähelepanuta nii laste kui ka vanemate võimalikud iseärasused. Näiteks, kui 60-aastane lapsendaks 15-aastase lapse, suudaks ta ju kuni 18. eluaastani teda kasvatada ja tema eest hoolitseda, kuid generatsioonide vahelised erinevused võivad põhjustada üksteise mõistmisel raskusi ning kiindumussuhte tekkimine võib osutuda keerulisemaks.

Kuna rahvusvahelise lapsendamise sooviavaldajaid on Rootsis palju, püüdsid mõlemad pered olla võimalikult avatud: „*Me püüdsime võimalikult vähe nn nõudeid lapse kohta esitada, sest ei soovinud sulgeda ühtegi ust. Seepärast, et Rootsis on kõigepealt põhjalik taustauuring lapsendajatele – kas meil on piisavalt raha ja ega me kurjategijad pole ja siis nad küsivad, kui vanast lapsest me huvitatud oleme ja meie olime avatud kõigele – ka rohkem kui ühele lapsele. Vanus ja sugu ei olnud tähtsad, aga loomulikult me soovisime võimalikult tervet last*“. Samas, kui küsisin peredelt, kas nad oleksid protsessiga edasi läinud ka siis, kui korraga oleksid lapsendamisele tulnud neli last, kahtlesid nad ja vastasid „*Võib-olla mitte*“. Lapsendajad on kindlasti protsessi ajal fantaseerinud tuleviku olukorrast, kui peres on juba laps ning neil on tekkinud mingisugune unistus lapsest, mille täitumist nad ootavad. Võib-olla ei esita pered esialgu seetõttu niivõrd palju nõudeid lapsendamisagentuurile, kuna teavad, et hiljem on neil veel võimalus ümber mõelda ja pakutavatest lastest keelduda.

4.5 Rahvusvahelise lapsendamise protsessi kulg

Selleks, et lapsendamise protsessi alustada, tuleb Rootsis esialgu pöörduda kohaliku sotsiaaltöötaja poole ja tema suunamisel läbida lapsendamiseks vajalik koolitus. Perekond Friis arvas, et kohustuslik koolitus on pisut naeruväärne, sest lapsi saavad kõiksuguse tausta, hariduse ja elatustasemega inimesed ja nemad ei ole enne lapse saamist pidanud õppima, kuidas olla hea vanem. Nemad, kellel on kindel ja kaalutletud soov saada vanemateks aga peavad seda õppima. Ka nemad soovivad end näha tavapärase lapsevanematenä, kelle kõige olulisemaks omaduseks laste kasvatamisel on võime last tingimuseta armastada, mida ühelgi koolitusel õpetada ei saa. „*Kõigepealt pidime me osalema kursustel, et õppida lapsendamise protsessi ja vanemluse kohta – kuidas olla hea vanem. See on kuidagi naeruväärne, sest keegi teine ei pea sellist asja tegema ja neil on lubatud lapsi saada. Aga see on Rootsi seadus ja see on esimene asi, mida tuleb teha – peab osalema kursusel*“. Mõlemad pered mõistsid, et

koolitus on osa protsessist, mis viib nad soovitud eesmärgini saada laps ja osalesid koolitusel tegemata sellest suuremat probleemi. Rääkides Sotsiaalministeeriumi ametnikuga selgus, et Eestis on kasuvanemate koolitusprogramm PRIDE kohustuslik vaid hooldusperedele ning võimaluse piires soovituslik siseriiklikult lapsendajatele. Haagi konventsioon aga sätestab rahvusvahelise lapsendamise korras koolitusel osalemise kohustuse, mis loob suure vastuolu Eesti siseriikliku lapsendamise ja rahvusvahelise lapsendamise protsesside nõuetes lapsendajatele. Seega ei saa väita, et lapsele on alati parim võimalus jääda kodumaale, kus siseriiklike lapsendajate ainus eelis põhjalikult koolitatud rootslaste ees on see, et nad elavad Eestis. Ka Haagi konventsiooni seletuskiri palus lapsendamisega tegelevatel spetsialistidel jääda avatuks, kui võimalus on last nii siseriiklikult kui rahvusvaheliselt lapsendada, kaaludes põhjalikult lapse heaolu mõlema variandi elluviimisel (Freeman, 2007).

Kursuse lõppedes pidi perekond Friis ootama kuus kuud ning alles siis sai jätkuda protsess ja algasid kohtumised sotsiaaltöötajaga. Sotsiaaltöötajaga kohtusid mõlemad perekonnad kaheksa korda nelja kuu jooksul ning sessioonid olid 1,5 tundi pikad. Kohtumise eesmärk oli hinnata nende iseloomuomadusi, omavahelisi suhteid ja muid aspekte, mis kinnitaksid nende pädevust olla head lapsevanemad ja oskusi kasvatada üles lapsendatud laps. Abikaasadelt küsiti palju isiklike küsimusi nende lapsepõlve ja suhete kohta ning paluti ka soovituskirju sõpradelt. Rootsis ei ole lapsendamine niivõrd konfidentsiaalne kui Eestis ning lapsendamissaladuse hoidmise kohustust ei ole sätestatud. Seetõttu saab põhjalikumalt uurida lapsendajate sobilikkust nende sõprade ja lähedaste käest ning lapsi ootavad pärast lapsendamist ees ka sugulased, pere tuttavad ja sõbrad, kes on juba varasemalt kaasatud lapsendamise protsessi. Kummastki läbiviidud intervjuust ei ilmnunud, et peredel oleks probleeme olnud oma lähedastega lapsendamisest rääkida.

Mõlemad perekonnad meenutasid, et lihtne oli hindamise protseduuri läbida ja sotsiaaltöötaja positiivne otsus lapsendamiseks saada, kuna tegelikult pidid nad vaid tõtt rääkima ja neil ei olnud mitte midagi varjata. See näitab Rootsi väga läbimõeldud lapsendamise protsessi korraldust, kus lapsendajate ja sotsiaaltöötaja suhe tugineb partnerlusel ning peredele on põhjalikult kohtumiste eesmärk selgitatud. Samas mainisid kõik neli intervjuueeritavat, et kogu protsess mõjus väga kurnavalt, kuna hindamine võttis väga kaua aega, paberimajandust oli palju ning tuli külastada mitmeid erinevaid asutusi ja spetsialiste. Sellel perioodil lapsendajad sotsiaaltöötaja tuge ei tundnud ega ka oodanud seda. Tema roll oli esindada tundmatu lapse

parimaid huvisid ja garanteerida, et paarid sobivad lapsendajateks. „*Sotsiaaltöötaja esindas lapse vajadusi. Rootsi riik peab veenduma, me oleme õiged inimesed lapsendamata*“. Nii lapsendajate kui ka sotsiaaltöötaja rollid kohtumiste puhul olid kindlalt määratud ning hindamiste fookus oli konkreetselt lapse parimatel huvidel – koos tehti tööd lapse heaolu garanteerimise jaoks tuleviku peresuhtes. Kui oleks võimalik protsessi puhul midagi paremaks muuta, siis leidsid Marie ja Peter, et peredel oleks vaja abi kõikide kontaktide leidmisel ja arstide külastamisel.

Kui kursus ja hindamine olid perekondadel läbitud, võisid nad pöörduda Adoption Centrumi, rahvusvahelise lapsendamise institutsiooni poole Rootsis. Perekond Friisi jaoks tähendas see järjekordset 2 kuud kestvat ootamist koos kõikide teiste soovijatega lapsendada. Lapsendajad nimetasid seda passiivseks ootejärjekorraks, mis oli enne, kui nende juhtumiga üldse tegelema hakati ja alles siis said nad valida välisriigi, kellele taotlus esitada.

Valides lapsendamise koostööriigiks Eesti, tuli täita veel mõned nõuded, mida lapsi loovutav riik oluliseks pidas. Sel ajal said pered abi Adoption Centrumilt. Perekond Boisen oli end ette valmistanud lausa kahe riigi lapsendamisinstitutsioonide jaoks. Esialgu täitsid nad Bulgaaria nõuded ja siis, saades uut infomatsiooni, Eesti nõuded. Tuli teha lisakülastused psühholoogide ja arstide juures ja nn „*koguda templeid*“ erinevatelt ametnikelt. Lisaks sellele olid Eesti poolt antud juhtnõõrid, kuidas ennast esitleda ja mida kanda fotodel. Näiteks on Eesti poolt ette kirjutatud, et kodus pildistades tuleb fotol jalanõusid kanda. „*Meil pidid olema pildidel jalanõud jalas, sest teie Eestis kannate jalatseid ka siseruumides. Rootsis me seda ei tee, seega saime Adoption Centrumilt juhtnõõre, kuidas ennast esitleda jms*“.

Vestluses spetsialistiga selgus, et Eestil ei ole omapoolseid nõudeid lapsendajatele. „*Rootsi ametnikud on väga hoolsad ja teevad perele väga põhjalikud uuringud enne lapsendamiseks loa andmist. Väga oluliseks peetakse lapsendajate elustiili ja tervist. Ka peab olema eraldi luba mitme lapse lapsendamiseks*“. Ametnik väitis, et Eesti eraldi ühtegi nõuet ei ole kehtestanud. Samuti naeris spetsialist, kui kuulis jalanõude kandmisest siseruumides. Ilmselt on tegemist mingite kultuuriliste nähtuste tõlgendamisega, mida on raske seletada, miks see nii on.

Peale neid protseduure oli jäänud peredel vaid oodata informatsiooni Eestis olevate vanemliku hoolitsuseta jäänud laste kohta, kellele just nemad parimad vanemad oleksid.

Perekond Boisenil läks kiiremini, sest nemad olid juba enne Eesti poole pöördumist teada saanud kahest lapsest, kes neid vajavad. Ka perekond Friisil läks järgnev aeg kiiremini kui tavaliselt, sest erinevalt teistest järjekorras ootavatest lapsendajatest olid ka nemad valmis lapsendama vanemaid kui paarikuuseid lapsi.

Esialgu edastati Eestist vaid informatsioon lapse vanuse, kaalu ja tervise kohta, mis andis lapsendajatele võimaluse mõelda, kas nad oleksid sellele lapsele parimad vanemad. Mõlemad perekonnad said informatsiooni kahe lapse kohta – vend ja õde. Lapsendajate emotsioonid olid väga positiivsed ning nad soovisid koheselt lastele külla minna. „*See oli nii, et öeldi: „Meil on kaks last, kas tahate neid?“ Muidugi me tahtsime rohkem informatsiooni ja see olukord – see oli wow – kaks last! Me arvasime, et saame ainult ühe*“. Ilmneb vastuolu soovitud lapsendamise kuvandi ja tegelikkuse vahel – kui pakutakse lapsi ja antakse vanematele otsustada, kas nad neid soovivad, siis millisel viisil käitutakse, kas otsitakse lapsele pere või perele lapsi. Muidugi on lapse parima huvi tagamisel oluline, et vanematel poleks probleeme lapse soo, vanuse või tervisliku seisundi osas, kuid võimaluse probleemide tekkimiseks välistab juba varasem protseduur, kus küsitakse lapsendajatelt, millist ja kui vana last on nad suutelised üles kasvatama ja tema eest hoolitsema.

Sotsiaalministeeriumi esindaja väitis samuti, et esialgu saadetakse Adoption Centrumile informatsioon lapse soo, vanuse ja tervisliku seisundi kohta ning garanteerimaks lapse parimate huvide printsiibi täieliku arvesse võtmine, antakse lapsendajatele veelkord võimalus otsustada, kas protsessiga edasi minna või mitte. See tagab lapsele kaitse selle eest, et lapsendajad tulevad lapsele külla, laps jõuab neisse kiinduda ja hakkab unistama perekonnas elamisest, kuid lapsendajad, nähes last, otsustavad protsessi siiski peatada. Kui lapsendajad soovivad protsessiga edasi minna, edastatakse täpsem informatsioon lapse mineviku, perest eraldamise põhjuse ja tema iseloomu kohta. „*Tihti peale ei oska me lapsendajatele täielikku informatsiooni lapse mineviku kohta anda, kuna puuduvad juhtumiplaanid ja dokumendid perest eraldamise kohta. Laps on lastekaitsetöötaja poolt perest võimalikult kiiresti eraldatud ning dokumentatsioon on jäänud puudulikuks – informatsioon on jäänud telefonikõnedesse ja isiklikku suhtlusesse*“. Perekond Boisen ja Friis ei leidnud, et neile oleks laste kohta saadud informatsioonist väheks jäänud, kuid Ambergi (2014) magistritöös osalenud lapsendajad väitsid, et informatsioon laste ja nende päritolu perede kohta oli puudulik ning seetõttu tekkis neis hiljem ka tunne, et nad ei oska laste päritoluga seotud küsimusele vastata. Loodan, et

ametniku poolt koostamisel olevad juhtnöörid aitavad parandada seesuguse info liikumist ning üleüldiselt lastekaitseüsteemi arendada.

4.6 Kohtumine lapsega

Nii perekond Friisi kui ka perekond Boiseni kutsuti koheselt Eestisse pikaks nädalavahetuseks lastega tutvuma. Nendega oli kaasas ka Adoption Centrumi töötaja, kes valdab eesti keelt ning aitab korraldada juhtumeid Eestis – planeerib kohtumised, vahendab, tõlgib ja samal ajal vaatlleb ning hindab. Rohkem spetsialiste peale Adoptium Centrumi töötaja ja asenduskodu personali esimesel kohtumisel mõlema pere väitel ei olnud.

Mõlemad pered kohtusid lastega iga päev 2 tundi oma Eestis veedetud nädalavahetusel. Perekond Friisi lapsed, kuigi olid vend ja õde, elasid erinevates asenduskodudes ning seetõttu pidid lapsendajad aega veetma mõlema lapsega eraldi ning erinevates asukohtades. Selle aja jooksul vanemad ja lapsed tutvusid ja mängisid. Mõlemad pered kirjeldasid seda hetke ülimalt positiivse momendina ning mitte keegi ei pidanud suhtlemist keelebarjääri tõttu keeruliseks. *„Me olime õppinud ära mõned eestikeelsed sõnad. Ja tegelikult – kuidas suhelda lastega teisest kultuurist: kehakeel, joonistamine, mängimine. See ei ole nii keeruline.“*

Sotsiaalministeeriumi ametnik väitis: *„Esimese kohtumise puhul on oluline, et lastel ja vanematel oleks aega üksteisega kohaneda ja teineteist tundma õppida“*. Sellest ajast, kui tema on olnud praegusel ametikohal, kinnitab ta, et kohtumised toimuvad vähemalt nelja päeva jooksul, kaks korda kaks tundi päevas ning kohal on ka rahvusvahelise lapsendamise komisjoni esimees, mida intervjueritavad pered oma kogemuste kirjelduses ei kinnitanud. Mida vanem on laps, seda kauem peaks toimuma kohtumine, sest vanematel lastel on suuremad raskused uute inimeste usaldamisega ja suhte loomisega. Spetsialist peab oluliseks oma kohalolekut esimese kohtumise juures: *„Haagi konventsioon sätestab, et lapsendamise protsessiga tegelev ametnik peab juba esimesel kohtumisel aru saama, kas lapse ja lapsendaja vahel on võimalik tekkima lapse-vanema suhe, aga mõne tunni kaupa kohtudes on võimatu kiindumussuhtel täielikult areneda. Küll näeb aga vanemate motiivi ja soovi olla lapsele vanemateks.“* Ametnik mainis, et lapsevanemad, kohtudes lapsega, ei ole sellest hetkest enam muust ümbritsevast üldse huvitatud. Neil ei ole probleemi suhelda lapsega ja mängides leiavad nad oma keele, millest mõlemad pooled aru saavad ja suhtlus toimib. Samuti arvas spetsialist, et lastel on mingisugused sensitiivsed võimed, tänu millele on koheselt näha, kas lapsele meeldivad külalised ja kas võimalik usaldussuhe saab üldse

tekkida. Kuna pole ega saagi olla ühtegi juhtnööri, kuidas esimesel kohtumisel aru saada, kas lapse-vanema suhe on võimalik tekkima, peavad kohtumise juures olevad spetsialistid toetuma oma elukogemustele ning usaldama sisetunnet.

Ka läbiviidud vestlustest selgus, et sügavat kiindumussuhet lapse ja lapsendajate vahel koheselt ei tekkinud. Perekond Friisiga kohtunud tüdruk Kadri oli külaliste ja toodud kingituste üle väga õnnelik, aga tema vend Priidu oli pisut kahtlev ja segaduses. „*Ta ei mõistnud, mida me seal teeme. Ma arvan, et Kadri ei saanud samuti aru, aga Priidu oli väga suures segaduses*“. Perekond Friis mainis, et Priiduga said nad eraldi aega veeta vaid asenduskodu esikus. „*Me istusime jalanõude vahel ja mängisime – see ei olnud meie jaoks probleem*“.

Perekond Boisenil ei olnud külastuse ajal probleeme privaatsusega - neile oli võimaldatud eraldi tuba selleks, et lastega aega veeta ilma tähelepanu segavate faktoriteta. Ka nemad suhtlesid põhiliselt kehakeeles ning pidasid seda tegelikkuses kergemaks, kui esialgu arvasid. Lapsed kutsusid neid kohe emaks ja isaks. „*Nad olid meie kohaloleku üle väga uhked teiste laste ees*“.

Oma kogemustele põhinedes väidab ametnik, et lapsed väga tahavad endale peret. Enne kohtumist öeldakse lastele, et neile tulevad külalised ja see teeb nad tavaliselt väga õnnelikuks. Pärast kohtumist on lapsed küsinud: „*Kas need inimesed soovivad hakata minu vanemateks,*“ mille peale küsitakse eelkõige neilt, kas nemad seda soovivad ja ei ole olnud juhtumeid, kus lapsele külalised ei oleks meeldinud ja lapsed lapsendamise jätku mitte soovinud. Uurimuses kirjeldatud juhtumite puhul oli tegemist lastega vanuses 2-6 eluaastat ning nende arusaam külaliste kohalolekust oli kindlasti väga erinev. Lapse parima huvi perspektiivist tuleb kindlasti lapselt küsida, kas ta sooviks külalisi oma vanemateks, kuid nagu ka ministeeriumi spetsialist väitis, siis pole ükski laps veel täiskasvanu soovi tema vanemaks hakata tagasi lükanud. Vastutus otsuse eest asetatakse lapsele – küsides temalt, saab hiljem väita, et tegu oli lapse sooviga ning tema heaoluga arvestasid spetsialistid võimalikul määral. Ka Ambergi (2014) magistritööst selgub, et asenduskodu lapsed soovivad endale väga peret ning püüavad ükskõik millise täiskasvanud külalise kohalolekul võimalikult hästi käituda, lootuses endale vanemad saada. See, kas laste avaldatud arvamus lapsendamise kohta kinnitab vanemate sobivust just sellele konkreetsele lapsele ja on arvestatav informatsioon kohtuotsuse vastuvõtmiseks, on kaheldav.

Pärast külastust esitab kohtumise aruande nii Adoption Centrumi esindaja kui ka asenduskodu juhataja, mille alusel otsustab komisjon, kas lapsendamise protsessi jätkata või mitte. Asenduskodu poolt koostavad mitteformaalse aruande kohtumise ajal kohalviibinud kasvatajad ning edastavad selle asenduskodu juhatajale, kes koostab ametliku raporti ja edastab selle ministeeriumi komisjoni esimehele. Spetsialist väitis, et järgnevalt tuleb kiiresti tegutseda. Tavaliselt läheb aega kaks-kolm kuud, et dokumendid kohtuprotsessiks ette valmistada: „*Lapsed kasvavad ja nii laps kui ka lapsendajad ootavad taaskohtumist*“. Kahe kuu jooksul soovitatakse lapsendajatel hoida lapsega ühendust telefoni või interneti teel ja saata lastele pilte uuest kodust Rootsis, et kasvatajad saaksid neile rääkida lugusid ning lapsi pisut ette valmistada.

Uurimuses osalenud mõlemad pered pidid pärast esimest külaskäiku sõitma tagasi Rootsi ja ootama riikidevahelise asjaajamise ja paberite korrastamise tõttu kokku kuus kuud, mis on vastuolus spetsialisti väitega, mille kohaselt tuleb võimalikult kiiresti tegutseda. Sotsiaalministeeriumi ametnik nende konkreetsete juhtumite asjaolusid ei teadnud ning oskas kommenteerida vaid oma kogemusi, mille põhjal tegutsetakse lapse parimas huvis võimalikult kiiresti.

4.7 Kohtuprotsess

Tulles teist korda Eestisse, sai perekond Friis veeta aega lastega terve nädala enne kohtuistungit toimumist. Vanemad väitsid, et lapsed olid rõõmsad neid taasnähes ning isegi Priidu oli selleks ajaks leebunud. Lapsed olid kindlasti rõõmsad külaliste üle, kuid kas nad pärast kuut möödäläinud kuud külalised ka päriselt ära tundsid ja seostasid olukorda lapsendamisega, me kindlad ei saa olla. Priidu oli väga noor, kuid Trine ja Uffe olid veendunud, et pool aastat on lapse arenguks piisavalt pikk aeg: „*Esimesel korral, kui kohtusime Priiduga, oli ta väga kahtlev, kuid see muutus. Me olime jättnud talle fotoalbumi meist ja meie kodust ning kasvatajad rääkisid talle enne magamaminekut lugusid. Ta oli järgmiseks kohtumiseks rohkem ette valmistatud. Samuti, ta oli kuus kuud vanem – siis oli ta juba kolmeaastane – midagi oli muutunud. Muidugi nad arenevad lapsena väga kiiresti*“.

Teisel kohtumisel ei sujunud kõik nii nagu lapsendajad seda oodanud olid „*Meie jaoks tekitas segadust asjaolu, et laste sünnipärane isa sai Kadriga sellel ajal veel kohtuda. Kadrile ei tohtinud öelda, et meie soovime teda lapsendada ja ta ei tohtinud seda ka kahtlustada. Meie saime lapsele alles külla minna pärast tema kohtumist isaga. Meie kohta öeldi, et oleme*

Soomest, kus lapsed käivad suviti. Samal nädalal me pidime nad juba lapsendama ja kohtus käima. Alles pärast seda öeldi Kadriale, et me nüüd lapsendame ta“. Olukorda põhjendati sellega, et laste sünnipärane isa oli ohtlik ning oli ähvardanud lapsed röövida. Varasemalt esitasin spetsialisti väite, et lastelt küsitakse pärast kohtumist lapsendajate kohta arvamust ning „luba“ lapsendamiseks edasi minna. Kadri ja Priidu käest seda nende juhtumi puhul ilmselgelt ei küsitatud. Spetsialist kommenteeris konkreetset juhtumit, et küllap sooviti lapsi kaitsta agressiivse isa eest. Eesti lastekaitse seaduse (1992) alusel tuleb lapse parima huvi väljaselgitamiseks kuulata ära lapse arvamus ja arvestada sellega võimalikult suurel määral. Nendel lastel ei olnud võimalust oma huvi eest seista ning osaleda oma elus sellel hetkel. Spetsialistid arvasid teadvat, mis on sellel hetkel neile lastele parim ning otsustasid lapsendamise protsessi nende eest varjata selle asemel, et probleemid isaga lahendada ja lastele olukorda selgitada.

Marie ja Peter Boisen lastega vahetult enne kohtuprotsessi uuesti ei kohtunud. Ka neil tekkis ootamatuid probleeme asjaajamisel ning kohtusse kohale jõudes otsustati kohtuprotsess kolme päeva võrra edasi lükata. Laste elukohajärgse kohaliku omavalitsuse töötaja, kes vastutas dokumentide edastamise eest kohtule, oli unustanud laste sünnitunnistused. Maria ja Peter rentisid kiiremas korras auto ning sõitsid ise paberitele järele. Ministeeriumi ametnik, kellega uurimuse käigus vestlesin, oli üllatunud, kui kirjeldasin talle perekonna kogemusi kohtuprotsessi ajal, sest tema ametisoleku ajal sellist juhtumit ei ole olnud. Tema teab, et see on üks töökohustustest koguda ja edastada dokumendid kohtule ning kindlasti ei ole see ka lapse parimat huvi arvestav, kui lapsendamise protsessis osalejad ei täida oma kohustusi vastutustunde ja täpsusega.

Teiseks oli probleem laste passide vormistamisega, kuna lastel puudusid Eesti Vabariigi passid, sest nende isa oli küll eestlane, kuid ema vene kodanik. Järjekordselt pidi perekond Boisen kannatama ametnike tegemata töö pärast, sest Haagi konventsioon on rangelt sätestanud üheks ametnike ülesandeks veenduda lapse juriidilises vabaduses lapsendamiseks ja loas riigist lahkumiseks. Perekond kartis, et probleemide lahendamine võtab palju aega ning nad ei jõua ka teise külastuse ajal lastega uude koju sõita. Passid said siiski kiires korras vormistatud ning perekond jõudis juba järgmisel õhtul Rootsi.

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku (2005: § 32) kohaselt on Eestis toimuvate kohtuprotsesside läbiviidavaks keeleks eesti keel ja nii see ka perekond Friisi juhtumi menetlemise puhul oli.

Kui menetlusosaline ei valda eesti keelt ja tal ei ole menetluses esindajat, kaasab kohus tema taotlusel või omal algatusel menetluse võimaluse korral tõlgi. Trine ja Uffe väitsid, et nendega oli kohtus kaasas küll Adoptium Centrumi esindaja, kes neile ka tõlgiks oli, kuid kohtuprotsessi neile sünkroonselt ei tõlgitud. Perekond Boisen väitis aga, et nende juhtumi puhul oli kohtukeeleks inglise keel. Teades Eestis kehtivat korda palusin täpsustada, kas neile tõlgiti või olid nad palunud erikohtlemist, kuid nemad vastasid eitavalt: „*See oli lihtsalt nii, me ei pidanud küsima*“. Sotsiaalministeeriumi spetsialist väitis selle peale, et on erinevaid kohtunikke – mõned, kes on väga huvitatud lapsendamisest ja soovivad nii vanemate kommentaare kui ka spetsialistide kommentaare istungil, kuid on ka neid, kes lähtuvad otsuse vastuvõtmisel ainult varem koostatud seadusega nõutud dokumentidest ning usaldavad spetsialistide tehtud eeltööd.

Pärast Eestis toimunud kohut läksid mõlemad perekonnad tagasi Rootsi. Rootsis käisid nad lastega arsti juures, andsid lastele keskmise nime ja vahetasid perekonna nime. Samuti oli lastele vaja uusi isikukoode. Eesnimed jäid kõikidel lastel samaks, kuna lapsed olid juba nii vanad, et olid harjunud kutsutava nimega. Nüüdsest kutsutakse neid aga rootsipäraste keskmiste nimede järgi. Samuti külastas peresid mõni kuu hiljem sotsiaaltöötaja, mis kumbagi pere ei heidutanud. „*See ei olnud meie jaoks probleem. Väga armas keskeas naisterahvas tuli külla ja oli väga tore. Ta vestles lastega ja jälgis nende käitumist. Me kõik istusime köögis ja lihtsalt jutustasime – tundus, et kõik läks hästi. Me ei kartnud midagi*“. Mõlema pere kogemused Rootsi sotsiaaltöötajatega olid positiivsed ning omavaheline suhtlus avatud ja vaba.

4.8 Pere kohanemine

Mõlemad pered väitsid, et lapsed kohanesid kiiresti ning see periood oli kõikide pereliikmete jaoks väga põnev ja täis üllatusi. „*Laste jaoks oli kõik lõbus*“.

Perekond Friis rääkis intervjuus, et nende jaoks ei olnud pere esimesed koosveedetud päevad keerulised, kuigi nad kõik pidid alles üksteist tundma õppima ja väga erinevas keskkonnas toime tulema. Lapsed Priidu ja Kadri olid küll õde ja vend, kuid kuna nad elasid Eestis erinevates asenduskodudes, nad üksteist väga ei tundnud ja alustasid samuti algusest. Ema Trine aga kirjeldas laste sidet tugevana: „*Juba lennujaamas teel Stockholmi nad hoidsid kätest kinni ja mängisid. Sellest ajast peale on nad olnud väga lähedased – parimad sõbrad!*“.

Perekond Boisen mäletab aga pere esimesi päevi keerulistena kõikide liikmete jaoks: „Loomulikult oli see väga keeruline, sest me olime kaua aega ainult kahekesi elanud. Isegi kui sa valmistad end olukorraks ette, kõik on ikkagi uus ja üllatav“. Aga ka nemad väitsid, et lastel oli uues keskkonnas uute asjade sees pigem lõbus.

Mõlema pere laste jaoks oli Rootsi tulles kõik uus, eriti Priidule, kes oli lapsendamise hetkel väga noor ning tema esimesed mälestused pärinesid asenduskodus elamisest – koduelu ta ei mäletanud. Raskustest kohanemisel ja hirmust uues olukorras andsid märku ka poisi probleemid unega. Uffe ja Trine rääkisid, et Priidul oli esimestel päevadel raskusi magamajäämisega. Institutsionaalses keskkonnas elamisest tingituna ei olnud Priidu ka varem sõitnud autoga, näinud arvutit, telekat või tolmuimejat. „Ta oli institutsionaliseeritud. Ta ei olnud harjunud viibima õues, ei olnud sõitnud autoga ega kuulnud, mis häält teeb traktor. Ma arvan, et tal ei olnud lubatud puutada lüliteid, sest koju jõudes oli ta lausa hull nende järele. Ja kui me koristasime tolmuimejaga, ta naeris ja tahtis sellega mängida. Ja pesumasin – talle meeldis seda lihtsalt vaadata. Ta põlvitas selle ees ja vaatas pesu pöörlemas. Nii paljud asjad olid tema jaoks täiesti uued – ta oli vapustatud sellest kõigest ja uuest elust. Ta ei olnud näinud ka telekat varem. Ta arvas, et inimesed telekas on päris ja ükskord ta lõi oma rusikaga telekat, et näha, kas inimesed saavad haiget ja reageerivad“. Vanemad rääkisid, et pidid alguses Priidul kogu aeg silma peal hoidma, kuna uut keskkonda õppima tundes võis ta olla ohtlik nii endale kui ka asjadele kodus. Ka varasemad uuringud lapse arengust on näidanud seda, et institutsioonis elamine ei toeta lapse arengut ja tekitab pigem raskusi lapse igapäeva elus.

Ka Boisenite pere räägib, kuidas lastel oli väga lõbus avastada uusi asju ja tehnikat. Jaana ja Andres ei olnud varem näinud, kuidas toit lauale saab ega mõistnud söögi tegemise protsessi: „Kui me tegime süüa, siis nad arvasid, et kohe kui alustame, saab söök ka valmis, sest nad ei olnud kunagi näinud toidu valmistamise protsessi“. Kummagi pere lapsed ei olnud harjunud tavapärase majapidamistoimingute ning kodus enesestmõistetavalt olemasoleva tehnikaga. Lastekaitseeadus (2014) rõhutab, et lapse parimaks elukeskkonnaks on perekond ning vanemate olemasolekut ja kodu ei saa asendada institutsiooniga. Mõlema pere lapsed vahetasid mitte ainult keele- ja kultuurikeskkonda, vaid kardinaalselt ka elamistingimusi. „Kõik oli uus“.

4.9 Vanema-lapse suhte kujunemine

Peresuhete loomine läks mõlemal perel samuti kiiresti ja ilma suuremate muredeta. Juba esimesel kohtumisel hakkasid lapsed lapsendajaid emaks ja isaks kutsuma. Samas võib arvata, et ilma vanemateta üleskasvanud lapsed soovivad igat täiskasvanut emaks-isaks kutsuda ning see ei viita ilmtingimata lapsendajate vastu sügava kiindumussuhte tekkimisele.

Perekond Friis rääkis, et juba külastuse ajal Eestis, kui nad läksid Kadrile lasteaeda järele, kutsus ta neid vanemateks ja oli väga uhke nende tuleku üle: „*Ta oli väga kaitsev – meie olime tema omad. Teised lapsed ei tohtinud meile isegi lähedale tulla. Ma arvan, et ta püüdis näidata, et tal on ka vanemad. Teisi lapsi tulid ju alati vanemad koju viima ja lõpuks tuldi teda ka*“. Ka Priidu võttis Rootsi jõudes uued vanemad kiiresti omaks, kuid kutsus neid mõlemat emaks, kuna oli asenduskodus harjunud vaid naisterahvastega ning ei teinud vahet emal ja isal. Mõlemad lapsed väljendasid kohe alguses oma tugevaid tundeid vanemate vastu ning hoolisid neist väga. Priidu oli kõikide vastu ülimalt sõbralik ning tema jaoks ei olnud vahet, kelle käest ta lähedust saab – läks linnas võõraste juurde ja tahtis kõikidele sülle istuda. Ta oli harjunud, et kõik täiskasvanud kannavad mingisugust rolli tema eest hoolitsemisel ja kasvatamisel.

Ka Boisenite lastel esines algselt probleeme kiindumissuhte ja barjääride loomisel. Tütar otsis väga lähedust kõikidega. Poeg hoidis rohkem omaette. Brodzinsky (2011) väidab, et sellised probleemid on sagedased esinema lapsendatud lastel, eriti, kui nad on pikemat aega veetnud asenduskodus, kus nad ei ole saanud piisavalt täiskasvanute tähelepanu.

4.10 Laste kohanemine uues keelekeskkonnas

Nii Kadri ja Priidu kui ka Jaana ja Andres õppisid lastele omaselt uue keele kiiresti. Priidu alustas kohe rootsikeelsete sõnade kordamist ning suutis end pärast kolme päeva juba väljendada. Kadri, kuna oli juba kuueaastane, oli esialgu tagasihoidlik ning mõtles kaua enne, kui midagi öelda julges. Ka Trine ja Uffe andsid oma panuse keelebarjääri toime tulemisel. Vanemad õppisid eestikeelseid sõnu ja fraase. Ette tuli ka olukordi, kus vajati google translater`i abi. „*Meil juhtus väike õnnetus ja me tahtsime oma tütrele öelda: „Kõik on korras, me nägime et see juhtus kogemata,“ aga me ei osanud seda öelda eesti keeles ja tema ei mõistnud ei rootsi ega inglise keelt. Niisiis me tõlkisime oma fraasi google translater`iga ja siis ta mõistis meid. Ta eeldas, et me oleme pahased*“.

Jaanal ja Andresel võttis umbes kolm nädalat, kuniks nad hakkasid suhtlema rootsi keeles, esialgu korrates kõiki lauseid. Ka Boisenitele ei teinud keelebarjäär suhtlemist raskeks: „*Me ei tunne, et meil oleks olnud raskusi suhtlemisega, sest alguses sa ei vaja väga sõnu*“. Ka Marie ja Peter olid õppinud mõningaid sõnu laste emakeeles, nagu voodi, tuba, kas on valus jms.

Rootsi keskkonnas elades unustasid lapsed ruttu oma emakeele. Kadri helistas kaks kuud peale Eestist lahkumist oma asenduskodusse ning avastas üllatusega, et ei osanud emakeeles enam suhelda. Vanemad kirjeldasid, et laps sai küll temaga räägitust aru, kuid vastas vaid „*hm*“ ja „*mm*“ ning vestlus jäi lühikeseks.

Rootsis elades on lastel küll õigus saada endale emakeele õpetaja, kuid kuna Eesti on nii väike riik, siis pole eestikeele õpetajaid Rootsis palju ning uurimuses osalenud perekondade lapsed seda võimalust kasutada ei saanud.

Perekond Friis kasutab siiani mõningaid eestikeelseid väljendeid ja sõnu. Näiteks oskavad kõik pereliikmed lugeda numbreid ühest kümneni. Lapsed ise ei ole samuti eesti keeles rääkimisest väga huvitatud, kuna keegi nende tuttavatest seda keelt ei räägi, siis ei pea nad selle oskamist ka ise oluliseks.

4.11 Lasteaeda paigutamine

Mõlemad vanemad panid lapsed suhteliselt ruttu lasteaeda, kuna lapsed olid Eestis harjunud teiste laste ümbrusega ja koos mängimisega. Esialgu veetsid lapsed mõned tunnid päevas lasteaiarühmas, kuid juba vähem kui aasta pärast olid nad terved päevad seal. Vanemad rääkisid, et lasteaeda minnes ei osanud lapsed veel vabalt rootsi keelt, kuid nad leidsid endale kiiresti sõpru koos mängides.

4.12 Identiteedi loomine

Nii Friisi perekonna kui ka Boisenite perekonna vanemad arvavad, et lapsed tunnevad end pigem rootslastena kui eestlastena. Ka Howell (2009) ja Brodzinsky (2011) on kirjeldanud, et päritoluriigiga sarnases keskkonnas on lastel lihtsam end osana ühiskonnast tunda ning nende erinevus ei ole niivõrd märgatav. Seetõttu identifitseerivad ka uurimuses osalenud perede lapsed end pigem vastavalt vanematele rootslastena. Friisid oskavad väärtustada ja julgustavad ka lapsi oma eesti päritolu üle uhke olema ja seda teadvustama. Lapsed teavad, et nad on pärit Eestist ning neil on riigiga eluks ajaks eriline side, kuigi nad sinna rohkem tagasi

pole jõudnud. Vaadates rahvusvahelisi spordi- või lauluvõistlusi, otsivad aga lapsed Kadri ja Priidu alati osalejate seast ka Eesti esindajat ja hoiavad neile põialt.

Perekond Boisenitega vesteldes ei tundunud, et nemad Eestiga nii tugevat sidet nagu Friisid tunnevad. Peter ja Marie ütlesid, et nemad sellel teemal rääkinud ei ole, aga on suhteliselt ilmselge, et lapsed tunnevad end pigem ikka rootslasena: „*Ma arvan, et nad tundsid suhteliselt kiiresti end osana meie perest ja rootslastena – neil ei ole tugevaid sidemeid Eestiga*“. Laste sünnipärane isa on eestlane ja ema venelane, lapsed kuskil vahepeal - nüüd on neil lõpuks kindel kuuluvus. Boisenid külastasid Eestiga sideme hoidmiseks laste asenduskodu ühe korra kaks ja pool aastat pärast lapsendamist ja plaanivad sinna lähitulevikus ka uuesti minna. Muul moel laste päritolu rõhutamist ja hoidmist pere oluliseks ei pea: „*Me oleme leppinud kokku, et külastame Eestit, aga me ei tee sellest kõigest suurt teemat igapäevases elus*“.

4.13 Laste päritolu

Rahvusliku pärandi hoidmine kummalegi perele eraldi eesmärgiks ei ole. Perekond Friis kasutab mõningaid eestikeelseid sõnu selleks, et lapsed mäletaksid ja teadvustaksid endale, et on ühe kultuuripärandi võrra rikkamad. Samuti tähistab Perekond Friis oma pere sünnipäeva – päeva, kui jõustus kohtuotsus. Selle tähistamiseks vaatavad nad koduvideosid ja pilte ajast, mil kohtusid asenduskodus ja räägivad lapsendamisest. Kuigi lapsed enam eesti keelt ei mõista, meeldib neile vaadata Lotte multikaid, mis on saanud pere traditsiooniks alates ajast, mil lapsendasid. Ka Marie ja Peter Boisenil on alles hoitud laste minevikku meenutavaid videosid ja pilte, mida lastele aeg-ajalt vaadata meeldib.

Mõlema pere lapsed ei mäleta varajasest lapsepõlvest kuigi palju – miks nad vanematest eraldati ja milline nende elu siis oli. Ei Boisenid ega ka Friisid soovigi laste negatiivseid mälestusi üles äratada. Hetkel käsitletakse põhiliselt teemasid, mis tulevad ette asenduskodu ja sõpru mäletades.

Kadri teab nii palju, et temal ja Priidul on kümme aastat vanem õde, kes elas koos Kadriga asenduskodus. Kadri kohati mäletab aegu oma lapsepõlvest ja igatseb nii oma õde kui ka sünnipäraseid vanemaid. „*Ta ütles, et elu Eestis oli hea, aga elu siin on ka hea*“.

Perekond Boisen ei soovinud laste minevikust enne asenduskodusse sattumist rääkida. Muidu väga avatud ja suhteliselt jutukas abielupaar muutus väga napolisõnaliseks minu soovile

käsitleda konkreetset teemat. Ainus, mis nad ütlesid oli see, et nad teavad, et lastel on raske minevik ja sellega nad peavad tegelema ja meeles hoidma terve elu. Vähesest öeldust mõistsin, et neil on informatsiooni laste mineviku ja päritolu pere ajaloo kohta, kuid nad ei ole valmis seda veel jagama ei oma laste ega minuga.

4.14 Lapsendamisest rääkimine

Mõlemad perekonnad on eelnevalt läbitud kursustelt õppinud, et lapsendamise fakti teemat ei tohiks perekonnas vältida. Mõlemad perekonnad räägivad lapsendamise faktist ja lapsendatu staatuses avatult ning see teema võib peres alati päevakorda tulla. Mõlemad pered lapsendasid piisavalt vanad lapsed, et nad lapsendamise hetke mäletavad ja sellisel puhul ei olegi võimalik lapsendamist saladuse all hoida ja seda varjata. *“Me oleme sellest rääkinud nii mitu korda „Sul on suur õde ja Eesti on meie jaoks eriline“. Me räägime sellest nii tihti, kui saame ja paljudes olukordades. Kasvõi täna: nad teadsid, et me räägime sinuga ja siis neil tekkis nii palju uusi küsimusi Eesti kohta ja me vaatasime pilte vanadest aegadest“.*

Vanemad Trine ja Uffe tõdevad, et tütar Kadri muutub vahepeal väga kurvaks, kuna igatseb oma õde ja sünnipäraseid vanemaid. Perekond Friis aga Eestisse veel külla ei julge tulla, kuna kardavad, et sünnipärane isa tunneb nad linnas ära. Vanemad ütlesid, et tahavad kindlasti lapsed Eestisse tuua, kuid soovivad veel mõne aasta oodata. Samuti ei soovi vanemad kiirustada lastele kogu tõe rääkimisega nende lapsepõlve kohta. *„Me tahame, et saaksime neile seletada, miks me pidime nad lapsendama. Kadri arvab, et ta vanemad olid väga toredad ja käisid tal iga teine nädalavahetus külas ning tõi kingitusi. Tal on positiivsed mälestused ja me tahame et see mõneks ajaks nii ka jääks“.* Lapsed ei mäleta, et vanematel olid tõsised kriminaalsed probleemid ja et nende lapsepõlves oli midagi valesti. Vanemad Trine ja Uffe käituvad vastavalt lapsendamisele eelnenud kursusel õpitule. Nad ei soovi lastele rääkida halba sünnipärastest vanematest, kuid teavad, et ka lõplik varjamine ei ole parim lahendus: *„Me oleme neid ettevalmistanud selleks jutuajamiseks, öelnud, et kõik ei olnud päris hästi ja sünnipärased vanemad ei saanud nende eest hoolitseda, aga nad armastasid teid väga“.* Tütar Kadri on vahepeal rääkinud, et tal on lapsepõlvest mälestused, kus neil olid kõhud tühjad ja toad sassis. Lapsendamisest rääkimine on Rootsi kontekstis erinev võrreldes Eesti praktikaga, kus lapsendamisest ja sünnipärastest vanemates pigem ei räägita ning püütakse jätta lapsendamisele eelnenud elu lapsendamissaladusega varjatuks ning sellega ei tegeleta.

4.15 Lapsendatud lapse kasvatamine

Boisenid leiavad, et lapsendatud lapse kasvatamine on keerulisem, kui oma lapse. „*Vaadates statistikat, on lapsendatud lastel suurem risk sattuda kuritegevusse, kooliga seonduvatesse probleemidesse, neil on terviseprobleemid – ma arvan, et vanemana pead olema tugevam ja rohkem ettevalmistunud sellisteks olukordadeks*“. Pere ei usu, et laste probleeme saab vältida õige kasvatusega kodus, sest usuvad, et see sõltub suuresti geneetilisest pärandist ja psühholoogilistest aspektidest. „*Midagi on juba olemas, kui sa lapsendad ja sa pead sellega leppima ja tegelema*“. Vanemad tõdevad, et lastel on olnud raske lapsepõlv ning need kogemused jäävad nende elu ja suhtlemist terve elu mõjutama.

Perekond Friis arvab, et lapsendatud laste kasvatamine ei ole väga palju erinev sünnitatud laste kasvatamisest, kui keelebarjäär on ületatud. „*Kui sul on väga väike laps, siis on ta nagu iga laps. Aga kui sul on kuueaastane koju tulemas, siis ta peab õppima selgeks väga kiiresti selle maja reeglid – see on erinev. Siis tuleb last õpetada, mitte te ei ole koos neid reegleid loonud – ja seda kõike võõrkeeles. Aga kui nad juba keelt mõistavad, siis ei ole kasvatamise puhul erinevusi*“.

Mõlemad pered olid teadlikud, et laste mineviku kogemustega tuleb arvestada ka olevikus. Perekond Friis leiab, et tänu pidevale rääkimisele ei tohiks aga laste minevikusündmused probleeme tekitada ning taaskord see olulist erinevust laste kasvatamisesse ei too.

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli rahvusvahelise lapsendamise kogemuste kirjeldamine Eestist Rootsi lapsendanud vanemate arvamuste alusel.

Töö teoreetiline raamistik kirjeldab, kuidas võib rahvusvaheline lapsendamine mõjutada lapse arengut ja kuidas on rahvusvaheliste konventsioonidega sätestatud nõue seada lapse parim huvi esikohale tagatud protsessi käigus ja pärast lapsendamist. Lisaks uurin, kuidas kirjeldavad Rootsi lapsendajad kogetud rahvusvahelise lapsendamise protsessi ning samuti, milline on sotsiaalministeeriumi spetsialisti vaatenurk rahvusvahelise lapsendamise toimimisest toetudes Rootsi perede lugudele. Rahvusvahelise lapsendamise läbiviimisel on üks olulisemaid kriteeriumeid seada esikohale lapse huvi. Olen lapse parima huvi tõlgendustele ja selle tagamisele keskendunud rahvusvahelise lapsendamise kontekstis nii magistritöö teoreetilises osas kui ka analüüsis. Rahvusvahelise lapsendamise fakti võimalikeks negatiivseteks mõjudeks lapse arengule võib välja tuua probleemid lähedaste suhete loomises, uue keele- ja kultuurikeskkonnaga kohanemises ning identiteedi kujundamises. Lisaks andsin ülevaate rahvusvahelise lapsendamise seadusandlusest ning Eesti Vabariigi ja Rootsi Kuningriigi omavahelise koostöö praktikast.

Andmed kogusin intervjuude käigus. Intervjueerisin nelja Rootsi lapsendajat kahest perest, kes on ajavahemikul 2010-2015 aastal Eestist lapsendanud. Lapsendajad rääkisid tagasivaatavalt protsessi käigust ja oma kogemustest ning rahvusvahelise lapsendamise mõjudest perele tänapäevani. Lisaks toimus intervjuu Sotsiaalministeeriumi spetsialistiga, kes kirjeldas rahvusvahelise lapsendamise praktikat Eestis alates aastast 2013.

Uurimuse eesmärgi saavutamiseks püstitasin uurimisküsimused, mille tulemusel sain ülevaate järgnevatest teemadest: millistel põhjustel lapsendavad Rootsi pered Eestist ning millisena kirjeldavad Rootsi adoptiivvanemad rahvusvahelise lapsendamise kogemusi. Samuti soovisin teada, kuidas on Rootsi adoptiivvanemate kogemuste ja Eesti Sotsiaalministeeriumi spetsialisti kirjelduse alusel Eestist välisriiki lapsendamise protsessis arvestatud lapse huvidega ning kuidas kirjeldavad Rootsi pered lapsendamisjärgset lapse kohanemist ja argielu uues keskkonnas.

Uurimistöö käigus selgus, et Rootsi lapsendajate motiiviks lapsendada on enamasti viljatus ja et Eesti kui riigi valik lapsendamiseks oli pigem juhuslik. Intervjueeritavad keskendusid

vestluse ajal enamasti laste kohanemisega seotud probleemidele uues elukeskkonnas, mis oli erinev eelneva eluga asenduskodus. Selgus, et lastele ei ole rahvusvaheline lapsendamine ja uues kultuuri- ning keeleruumis kohanemine suuri raskusi tekitanud ning vanemad on neile lapsendamisest rääkinud nii palju, kui laste areng hetkel lubab ja neile mõistetav on. Kuna uurimuses osalenud perede lapsed on veel eelkooli ealised, siis ei ole teada, kas rahvusvahelise lapsendamine nende heaolule identiteedi loomisel, arengul ja uute suhete kujunemisel tulevikus mõjub. Intervjuude käigus selgus, et enne lapsendamist kontrolliti põhjalikult lapsendajate tahet ja suutlikkust kasvatada üles lapsendatud laps ning lapse parima huviga oli võimaluste piires arvestatud.

Intervjuudest selgus, et pered, kes on ise rahvusvahelise lapsendamise protsessi läbi teinud ja aidanud lapsendatud lastel uue perega kohaneda leiavad, et Eesti praktika peab olema detailsemalt reguleeritud, et tagada protsessi käigus kindlustunne lapsendajatele ja lastele. Perekondade kogemuste kirjeldused annavad mõtteainet Eesti spetsialistidele ja lapsendajatele. Nimelt, kas Eestis on rahvusvahelise lapsendamise protsessi piisavalt reguleeritud ja kas laste parimad huvid on alati esikohal. Väga suure panuse Eesti ja Rootsi rahvusvahelise lapsendamise koostöö edukasse praktikasse annab just Rootsi lapsendamise agentuuri tehtud eeltöö lapsendajatega – ometigi ei ole see piisav argument Eesti rahvusvahelise lapsendamise regulatsioonide puudumise põhjenduseks. Magistritöö tulemusel soovitan Eesti spetsialistidele võtta eeskujuna Rootsi süsteemist ja koostada juhtnöörid rahvusvahelise lapsendamise protsessis osalevatele spetsialistidele, et tegevuste kvaliteet ja lapse parimad huvid oleks iga lapsendamise puhul võrdväärselt tagatud.

Kasutatud kirjandus

- Adoption Handbook for the Swedish social services. (2009). Socialstyrelsen; http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/8299/2009-101-5_20091015.pdf (viimati külastatud 6.05.2015).
- Adoption. Guidelines for authorities, social workers and committee members whose duties include adoption issues. (1955). Board of Directors, Allmänna Barnhuset Stockholm.
- Amberg, A. (2014). Rahvusvahelise lapsendamisprotsessi kogemuste kirjeldused. Magistritöö. Tartu Ülikool. Sotsiaal- ja haridusteaduskond. Ühiskonnateaduste instituut.
- Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs. (2013). Sotsiaalministeerium, Tallinn; http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/ahk_alusanalyys_dets_2013.pdf(viimati külastatud 6.05.2015).
- Atzet, I. (2010). Post-crisis Actions to avoid international child trafficking. *Journal of Law & Family Studies*, 12(2), 499-510.
- Bartholet, E. (2005). International Adoption. L.Askeland (toim). *Children and Youth in Adoption, Orphanages, and Foster Care*, 107-131; Greenwood Publishing Group Inc.
- Bartholet, E. (2010a). International Adoption. *New York Law School Law Review*, 55, 687-699.
- Bartholet, E. (2010b). Permanency is not enough: children need nurturing parents found in international adoption. *New York Law School Law Review* 55, 781-788.
- Bos, K., Zeanah, C. H., Fox, N. A., Drury, S. S., McLaughlin, K. A., Nelson, C. A. (2011). Psychiatric Outcomes in Young Children with a History of Institutionalization Source. *Harvard Review of Psychiatry*, 19 (1), 15-24.
- Broberg, A., Granqvist, P., Ivarsson, T., Risholm Mothander, P. (2006). Attachment theory. The significance of close relationships. Stockholm: *Natur och Kultur*.
- Brodzinsky, D. M. (2011). Children`s Understanding of Adoption: Developmental and Clinical Implications. *Professional Psychology: Research and Practice*, 42 (2), 200-207.

- Brodzinsky, D. M., Schechter, M., Hening, R. (1992). *Being Adopted: The lifelong search for self*. New York: Doubleday.
- Child Welfare Information Gateway (2015). *Grade School: Understanding Child Development and the Impact of Adoption*; www.ChildWelfare.gov (viimati külastatud 17.04.2015).
- Cooper, G. (2007). The Circle of Security Intervention; differential diagnosis and differential treatment. *Child Development and Public Policy*, 127-151. New York: Guilford Press.
- Crichlow, W. (2002). Western colonization as disease: Native adoption and cultural genocide. *Critical Social Work*, 2 (2), 104–127.
- Dillon, S. A. (2008). The Missing Link: A Social Orphan Protocol to the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Human Rights and Globalization Law Review*, 1, 39.
- Eesti Vabariigi lastekaitse seadus (1992). RT 1992, 28, 370.
- Failing, M. A. (2014). Moving Toward Human Rights Principles for Intercountry adoption. *North Carolina Journal of International Law & Commercial Regulation*, 39, 563-590.
- Freeman, M. (2007). A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child Article 3 The Best Interests of the Child. *The International Journal of Children's Rights*, 16, 153–157.
- George, C., Solomon, J. (1999). Attachment and caregiving behavioral system. *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications*. New York: Guilford Press.
- Hoopes, J. L. (1993). Adoption and Identity formation. Brodzinsky, D. M., Schechte, M. D. (toim). *The Psychology of Adoption*, 144-167. Oxford University Press.
- Howell, S. (2009). Return Journeys and the Search for Roots: Contradictory Values Concerning Identity. Marre, D., Briggs, L. (toim) *International adoption: Global inequalities and the circulation of children*, 256-270. New York University Press.
- Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia andmebaas*. Tartu Ülikool <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalüüs> (viimati külastatud 11.05.2015).

- Kirschner, D. (1990). The adopted child syndrome: Considerations for psychotherapy. *Psychotherapy in Private Practice*, 8, 93-100.
- Kivitüüt, T. (2015). Isiklik vestlus.
- Lapse õiguste konventsioon (1991). RT II 1996, 16, 56.
- Lastekaitseeadus (2014). RT I, 06.12.2014, 1.
- Lifton, B. J. (2007). The Inner Life of the Adopted Child: Adoption, Trauma, Loss, Fantasy, Search, and Reunion. Brodzinsky, D. M. (toim). *Handbook of Adoption*, 418-424. London: Sage Publications.
- Lindgren, C; Nelson, K. Z. (2014). Here and Now – there and then: Narrative time and space in intercountry adoptees`stories about background, origin and roots. *Qualitative Social Work*, 13 (4), 539-554.
- Marre, D., Briggs, L. (2009). International Adoption Global Inequalities and the Circulation of Children. New York University Press.
- Sotsiaalministeeriumi ametnik (2015). Isiklik vestlus.
- McGinn, M. F. (2007). Developmental Challenges for Adoptees Across the Life Cycle; Brodzinsky, D. M. (toim). *Handbook of Adoption*, 61-76. London: Sage Publications.
- Milbrandt, J. (2014). Adopting the Stateless. *Brooklyn Journal of International Law*, 39 (2), 696-743.
- Nydam, R. J. (1999). Adoptees come of age: Living within two families. *American Journal of Pastoral Counseling*, 4 (3), 81-82.
- Overview of Swedish Adoption Law. <http://www.adoptionpolicy.org/pdf/eu-sweden.pdf> (viimati külastatud 6.05.2015).
- Pavao, J. M. (1998). The family of adoption. Boston: Beacon Press
- Perekonnaseadus (2009). RT I 2009, 60, 395.
- Pryor, C. J., Pettinelli, D. (2011). A Narrative Inquiry of International Adoption Stories. *Journal of Ethnographic & Qualitative Research*, 6, 46-61.
- Rahvusvahelise lapsendamise komisjoni moodustamine (2010). RT I 2010, 34, 187.
- Raudsepp, K. (2012) Lapsendamise sotsiaalõiguslikud aspektid Eesti ja Ameerika Ühendriikide võrdluses. Magistritöö. Tartu Ülikool, õigusteaduskond.

- Reinoso, M., Jufer, F., Tieman, W. (2012). Children`s and parents`thoughts and feelings about adoption, birth culture identity and discrimination in families with internationally adopted children. *Child & Family Social Work*, 18, 264-274.
- Riikidevahelises lapsendamises lastekaitseks tehtava koostöö konventsioon (1993). RT II 2001, 31, 157.
- Rotabi, K. S., Gibbons, L. G. (2012). Does the Hague Convention on Intercountry Adoption Adequately Protect Orphaned and Vulnerable Children and Their Families? *Journal of Child and Family Studies*, 21, 106-119.
- Selman, P. (2009) The Movement of Children for International Adoption. Trends in receiving States and States of origin 1998–2004. Marre, D., Briggs, L. (toim) International adoption: Global inequalities and the circulation of children, 32-51. New York University Press.
- Socialstyrelsen (2007). Special parents for special children. The National Board of health and welfare, Swedish Intercountry Adoptions Authority <http://www.mia.eu/Global/English/parents.pdf> (viimati külastatud 6.05.2015).
- Swedish Government White Paper 2003/04:131 On Intercountry Adoptions (2003) www.regeringen.se (viimati külastatud 11.03.15).
- Zermatten, J. (2010). The Best Interests of the Child. Literal Analysis, Function and Implementation. *International Journal of Children`s Rights*, 18, 483–499.
- Tensbek, H. (2011). Lapsendajate ootused ja tegelikkus. Magistritöö. Tallinn. Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut.
- The Hague Conference on private international law (2008). „The Guide for Good Practices“ http://www.hcch.net/upload/adoguide_e.pdf (viimati külastatud 6.05.2015).
- Thomas, G. (2011). A Typology for the Case Study in SocialScience Following a Review of Definition,Discourse, and Structure. *Qualitative Inquiry*, 17(6), 511–521.
- Triseliotis, J. (1999). Intercountry adoption, Global trade or global gift?. *Adoption & Fostering*, 24 (2), 45-54.
- Tsiviilkohtumenetluseeadustik (2006). RT I 2005, 26, 197.
- Turk, P. (2011) Asenduskodus kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks. PRAXIS, Tallinn http://www.sos-lastekyla.ee/wp-content/uploads/2014/05/Asenduskodude_uuring-2011.pdf (viimati külastatud 6.05.2015).

- Valma, K. (2012). Lapse parima huvi väljaselgitamine tsiviilkohtumenetluses vanematevahelises hooldusõiguse vaidlustes. Magistritöö. Tallinna Ülikool, sotsiaaltöö instituut.
- Vogt, P. W. (2005). Dictionary of Statistics & Methodology, Third Edition. Sage Publications <http://srmo.sagepub.com.ezproxy.utlib.ee/view/dictionary-of-statistics-methodology/n238.xml>.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helen Karu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose Rahvusvaheline lapsendamine Eestist Rootsi: lapsendajate ja spetsialisti vaatenurk, mille juhendaja on Merle Linno,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi

Tartu, 29.05.2015